International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)

To Cite This Article: Orhan, F. (2021). A geographical overview of the toponymic features of village settlements in Artvin province. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE),* 43, 278-297.

Submitted: October 08, 2020 **Revised:** November 30, 2020 **Accepted:** December 11, 2020

A GEOGRAPHICAL OVERVIEW OF THE TOPONYMIC FEATURES OF VILLAGE SETTLEMENTS IN ARTVIN PROVINCE

Artvin İlindeki Köy Yerleşmelerinin Toponimik Özelliklerine Coğrafi Bir Bakış

Fatih ORHAN[1]

Öz

Uygun iklim ve konum özelliklerine sahip olan Anadolu, geçmişten bu yana birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Her medeniyet yaşadığı topraklara gelecek nesillere aktarılmak üzere kendi özelliklerini yansıtacak çeşitli izler bırakmıştır. Bu izlerden biri de yer adlarıdır. Yer adları tarih, kültür ve coğrafyanın kesişim noktasında yer alır ve bunlardan izler barındırır. Bu kapsamda yer adlarının incelenmesi, o bölgenin birçok özelliği hakkında fikir verebilir. Çalışmada Artvin ilindeki köy adları bu bakımdan ele alınmış ve ortaya çıkmasına vesile olan unsurlar coğrafi bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Böylece Anadolu kültür mozaiğini oluşturan bütündeki bir parçanın tamamlanması amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı araştırmada, veri temininde tarihçiler tarafından yapılan çalışmalardan ve çeşitli sözlüklerden yararlanıldığı gibi, saha çalışmaları ile yöre sakinlerinden de bilgiler elde edilmiştir. Ayrıca Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve İçişleri Bakanlığı'nın köy adlarının yer aldığı ilgili kayıtlarından da faydalanılmıştır. Elde edilen veriler toponimi biliminin ışığında sınıflamaya tabi tutulmuş ve içerik analizi yöntemiyle tahlil edilmiştir. Artvin ilindeki köylerin adları, 1925 ve 1960 yıllarında yabancı kökenden gelmeleri nedeniyle değiştirilmiştir. Zira köylerin eski adları içerisinde köken olarak Türkçe olanlar olduğu gibi, Gürcüce, Lazca ve Ermenice olanlar da mevcuttur. Bu değişikliklerin bazıları geçerli gerekçelerle ve uygun yöntemlerle gerçekleştirilmişken, bazılarında ne yazık ki yerleşmenin özellikleri ile bağdaşmayan ve bu nedenle yöre sakinlerinin de pek içselleştiremediği adlandırmalar ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte gerek eski ve gerekse yeni adlandırmalarda coğrafi unsurların oldukça belirleyici olduğu dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yer Adları, Köyler, Toponimi, Artvin, Coğrafi Faktörler

Abstract

Having suitable climate and location features, Anatolia has hosted many civilizations since the past. Each civilization has left various traces that reflect its own characteristics to be passed on to future generations. One of these traces is the place names. Place names are located at the intersection of history, culture and geography and contain traces of them. In this context, examining the place names can give an idea about many features of that region. In this study, the names of villages in the province of Artvin were handled in this respect and the factors that caused its emergence were evaluated from a geographical perspective. Thus, it is aimed to complete a whole piece that constitutes the Anatolian cultural mosaic. In the research, in which qualitative research methods were used, the studies made by historians and various dictionaries were used to obtain data, and information was obtained from local residents through field studies. It has also benefited from the records about where the Turkey Statistical Institute (TÜİK) and the Ministry of Interior of the village name. The data obtained were classified in the light of toponym science and analyzed by content analysis method. The names of the villages in Artvin province were changed in 1925 and 1960 due to their foreign origin. Because the old names of the villages are Turkish, as well as Georgian, Laz and Armenian ones. While some of these changes were carried out for valid reasons and with appropriate methods, some of them unfortunately came up with naming that was incompatible with the characteristics of the settlement and therefore the local residents could not internalize much. However, it is noteworthy that geographical elements are quite determinant in both old and new naming.

Keywords: Place Names, Villages, Toponym, Artvin, Geographical Factors

[1] Assoc. Prof., Erzincan Binali Yıldırım Universty, Faculty of Arts and Sciences, Yalnızbağ Campus, 24100, Center, Erzincan, TURKEY. *https://orcid.org/0000-0001-9623-459*., forhan@erzincan.edu.tr

GİRİŞ

Ad, varlıkları tanımlayan ve onu diğer benzerlerinden ayırt etmeyi sağlayan bir nitelemedir. Adlar, insanın evreni anlamasının, varlıklarla kurduğu ilişkinin niteliğinin ve niceliğinin, sınıflandırma mantığının ve dile getirişinin izlerini barındırır (Çolak Bostancı, 2009: 362). İster canlı olsun isterse olmasın her varlık için bir adlandırma yapılmaktadır. İnsanlara doğduklarında ad konulur ve yaşamları boyunca bu adlarıyla anılır olurlar. Kişinin adının onun karakterinin oluşmasında bile etkili olduğu inanışı toplumumuzda yaygın olup, bu durumu ortaya koyan bazı bilimsel çalışmalar da bulunmaktadır (Tarhan, 2017). Cansız varlıkların adlandırılmasında ise süreç tam tersi şekilde işlemektedir. Yani nesnelerin adlandırılmasında, insanların akıllarında iz bırakan, onunla özdeşleşmiş ve uzun yıllar boyunca süregelen çeşitli özelliklerini yansıtacak betimlemeler seçilmektedir. İnsanoğlu bu anlamda yeryüzündeki mekân parçalarını da adlandırma yoluna gitmiştir. Özellikle de yerleşim yerlerinin adlandırılmasında bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde hassas davranılmış, bölgenin özelliklerini yansıtacak ve o yörede yaşayanların üzerinde uzlaşabileceği adlar tercih edilmiştir. Bu kapsamda ad verme, mekânları anlamlı kılmakta, herhangi bir sahayı yeryüzünün sıradan bir fiziki parçası olmaktan çıkarmakta, birey ve toplum açısından ayırt edilebilen, bir anlam yüklenen ve kültürün yansıtıldığı kimlik kazanmış bir mekâna dönüştürmektedir (Deniz ve Ersöz, 2020: 528).

Adlar ve adlandırmalar, genel olarak dilbilimin bir kolu olan onomastik (adbilim) bilim dalının inceleme alanı içerisinde yer almaktadır. Adbilimin özel bir alanını oluşturan yer adlarını ise bu bilimin alt dalı olan toponimi incelemektedir (Yediyıldız, 1984: 25). Toponimi, Yunanca “topos” = yer ve “onoma” = ad kelimelerinin birleşmesinden oluşmuş bir bileşik kelime olup, yer adı anlamına gelmektedir (Altunışık, 2009: 20). Terim anlamı olarak ise toponimi, yer adlarını yapı, anlam ve köken bakımından inceleyen bir bilimdir (Eren, 1965: 155). Ancak yer adları, sadece dil özellikleri açısından ilgilenilen veya ilgilenilmesi gereken bir konu değildir. Arkeoloji, tarih, folklor, antropoloji, sosyoloji ve coğrafya gibi birçok sosyal bilimle de bağlantılıdır. Nitekim sosyal bilimlerin, özellikle de coğrafya biliminin üzerinde durduğu en önemli konulardan biri de tabiat-kültür ilişkisidir (Yediyıldız, 1984: 25). Yer adları da, bu ilişkiyi ortaya koyan önemli ipuçları içermektedir. Yer adları ortamın doğal, kültürel ve sosyal özelliklerinin etkisi ile ortaya çıkmış olması dolayısıyla kültürel coğrafya çalışmalarının önemli konuları arasında yer almaktadır (Koca ve Yazıcı, 2011: 1).

Ülkemizde coğrafyacılar tarafından yer adlarının doğrudan bilimsel çalışmalara konu edilmesi, 1980’li yıllardan sonra başlamış ve son yıllarda yoğunluk kazanmıştır. Bu alanda öncü çalışmalardan biri Karaboran’a aittir. Karaboran, Yukarı Çukurova, Hatay-Maraş çöküntü alanındaki mevkii adlarını coğrafi bakış açısıyla incelemiş ve bir kongrede bildiri olarak sunmuştur (Karaboran, 1982). Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 1984 yılında düzenlenen Türk Yer Adları Sempozyumu’nda da, konu farklı disiplinlerden birçok araştırmacı tarafından ele alınmıştır. Bu sempozyuma coğrafyacılardan Alagöz, Emiroğlu ve Karaboran katılmış olup, yer adlarıyla bağlantılı çeşitli konularda bildiriler sunmuşlardır. Yine 1980’li yılların ikinci yarısında Erinç (1986 ve 1989) tarafından Türkçe ekzonimleri konu alan iki makale kaleme alınmıştır. Bundan sonraki yıllarda da coğrafyacıların toponimi çalışmalarına ilgileri artarak devam etmiştir. Araştırmanın kapsamı gereği bu çalışmaların hepsine burada değinmek mümkün olmamakla birlikte, çalışılan alanlarla ilgili genel bir sınıflama yapılabilir. Öncelikle çalışmaların hemen hepsinde il veya ilçe ölçeğindeki belli alanlar araştırılmıştır. Bu çalışmaların bazılarında o idari alandaki tüm yerleşmeler (Sarı, 2007; Koca ve Yazıcı, 2011; Karadeniz, 2018; Mollazade ve Elmastaş, 2019) ele alınmıştır. Sadece şehirsel yerleşmeleri (Güner ve Ertürk, 2004; Aliağaoğlu, 2007; Aliağaoğlu ve Uzun, 2011; Günal, Şahinalp ve Güzel, 2011; Günal, 2012; Kayserili, 2015 ve 2016; Deniz ve Ersöz, 2020) veya kırsal yerleşmelerin temelini oluşturan köyleri (İbret, 2003; Demirkaya ve Arıbaş, 2006; Elmastaş, Şahinalp ve Günal, 2011; Koday, Kaya ve Akbaş, 2016; Alkan, 2017; Akbıyık, 2019; Can, 2019) bu açıdan inceleyen çalışmalar da yaygındır. Bununla birlikte araştırılan saha içerisindeki mevkii adları da dahil tüm yer adlarını inceleyen çalışmalar (Bulut, 1996; Ceylan, 2004; Topal ve İbret, 2020) da yapılmıştır. Bunlara ek olarak sadece orman işletmelerinin yer adlarını inceleyen mikrotoponimi tarzındaki çalışma (Yılmaz ve Kaya, 2018) ile bir kelimeye atfedilen yer adlarını ülkemiz ölçeğinde inceleyen araştırmalar (Şahin, 2004) da yapılmıştır.

Yer adları, binlerce yılda milyonlarca insanın meydana getirdiği muazzam ve canlı bir eserdir. O bölgenin coğrafi özelliklerini, göçleri, olayları, hikâyeleri, gerçekleri ve nihayet koca bir tarihi anlatır. Yani hepsinin bir dili vardır (Doğru, 1984: 287). Bir başka ifadeyle hepsi kültürel birikimin bir parçası, dile dökülmüş halidir. Bu bağlamda toplumların kültür hazineleri içerisinde önemli bir paya sahip olan yer adları, ait oldukları toplumların hafızalarını canlı tutar ve kültürün geçmişten geleceğe aktarılmasında önemli rol oynar (Hanilçe, 2013: 89). Ayrıca yer adları bir toprak parçasının oraya yerleşen halklar tarafından vatanlaştırılmasının ilk ve en önemli aşamasını teşkil eder (Tan, 1984: 279; Akar, 2006: 51). Nitekim yaşanılan ortamın coğrafi objelerini toplumun kullandığı dille adlandırmak, yurt edinmenin; diğer bir ifadeyle toplumun coğrafi mekânla bütünleşmesinin en karakteristik özelliğidir (Erinç, 1989: 9; Aliağaoğlu ve Uzun, 2011: 124). Bu kapsamda tarih boyunca bir ülkeye nüfus bakımından hangi millet hâkim olmuşsa, yer adları da o milletin dili ile ifade edile gelmiştir (Yinanç, 1984: 232).

Anadolu, uygun iklim ve toprak koşullarının yanı sıra, Asya ile Avrupa kıtaları arasında köprü vazifesi gören coğrafi konumu dolayısıyla, geçmişten beri birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Her medeniyet kendinden belli izler bırakmış ve neticede Türk ve Müslüman damgasının egemen olduğu Anadolu mozaiği diyebileceğimiz bir kültürel yapı ortaya çıkmıştır (Orhan, 2019: 54). Doğal olarak bu yapı kendini yer adlarında da hissettirmektedir. Bu kapsamda ülkemizde büyük çoğunluğu Türkçe olmakla birlikte farklı dil ve medeniyetlere ait yer adlarıyla karşılaşmak mümkündür. Bunlar, o ismi kullananların dil ve ağız özelliklerine bağlı olarak değişik şekillerde söylenmiş, zaman içerisinde bir kısmı değişmiş ya da tümüyle ortadan kalkmış ve yerlerine yenileri kullanılır olmuştur (Tuncel, 2000: 24). Bazen de bu değişim, ihtiva ettiği anlamın bir yumak gibi büyüyerek birçok tarihsel dönemdeki değerleri içinde barındırır bir hal almasına vesile olmuştur (Demirkaya ve Arıbaş, 2006: 78). Cumhuriyet tarihi boyunca hatta öncesinde, Devlet eliyle de yabancı kökenden gelen adlar ile Türkçe olanların bir kısmının çeşitli gerekçelerle değiştirilmesi gündeme gelmiş ve bu yönde adımlar atılmıştır.

Yer adları yerleşmelerin coğrafi, tarihi ve genel karakterlerini tanıma ve tanıtmada büyük rol üstlenmektedir (Alagöz, 1984: 11). Bu noktadan hareketle çalışmada Artvin ilindeki köy yerleşmeleri toponimi açısından bir araştırmaya tabi tutulmuş; köy adlarının ilin coğrafi, kültürel ve tarihi yapısıyla uyumu ile yöre insanının ad vermedeki hassasiyeti incelenmiştir. Ayrıca çalışmada Artvin ilindeki köy adlarının değişim süreci de ele alınmıştır. Ülkemizin birçok yerinde olduğu gibi Artvin ilinde de köy yerleşmelerinin adlarının büyük oranda değişmiş olması, bu konuda araştırma yapmayı zorlaştıran unsurların başında gelmiştir. Nitekim eski adların hepsinin anlamlarına ulaşmadaki zorluklar, toponimi sınıflamasının yeni adlandırmalara göre yapılmasını zorunlu kılmıştır. Anlamları bilinenlerde ise, yeni ve eski adlandırmalar arasında kıyaslama da yapılmıştır. Yapılan çalışma neticesinde ortaya çıkan sınıflamanın mutlak bir sınıflama olduğunu iddia etmek oldukça zordur. Zira bazı köy adlarının kökeni ile ilgili ihtilaflı bilgiler olduğu gibi, bazılarını da bileşik kelime olmaları dolayısıyla farklı gruplara dâhil etmek mümkün olabilmektedir. Buna rağmen yörenin özellikleriyle daha çok bağdaşan kısmı ön planda tutulmuş ve ona göre bir sınıflama yapılmıştır.

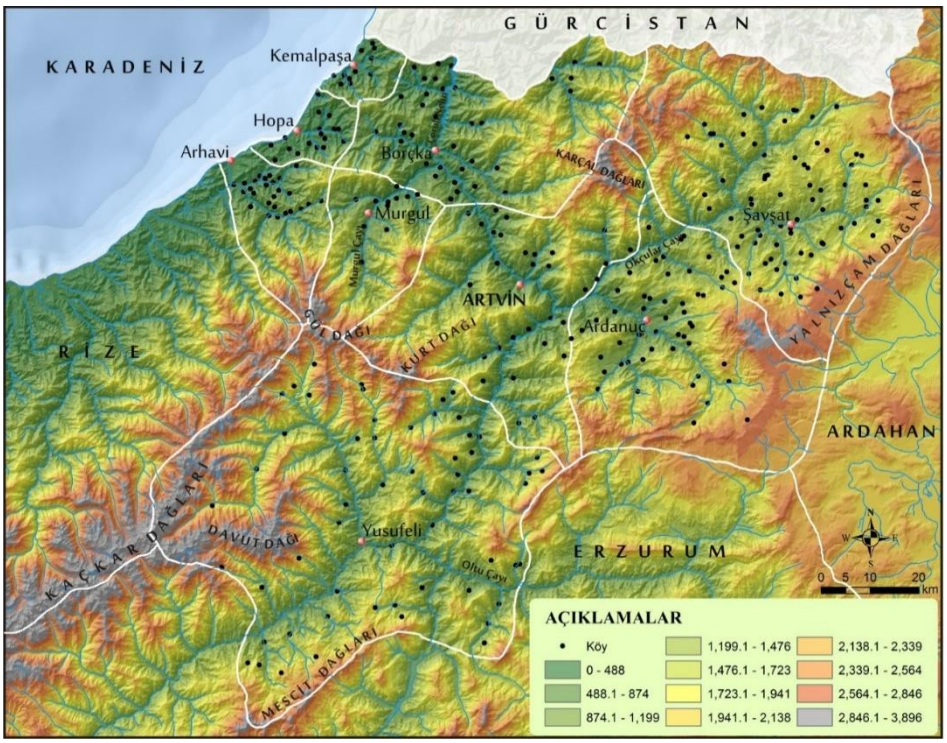
Araştırmada veri elde etme ve değerlendirme açısından nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. TÜİK (eski adıyla DİE) tarafından 1935 yılından itibaren her beş yılda bir yayımlanan Genel Nüfus Sayımı sonuçlarındaki köy adları referans olarak dikkate alınmıştır. Söz konusu verilerin beş yıllık periyotlarla olması, köy adlarındaki değişimi görmek açısından da oldukça yararlı olmuştur. Ayrıca köy adlarının en güncel haline İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan Türkiye Mülki İdare Bölümleri Envanteri sayfasından ulaşılmıştır (İçişleri Bakanlığı, 2020). Eski köy adları ve anlamları ile ilgili olarak da Muvahhid Zeki tarafından Cumhuriyetin ilk yıllarında kaleme alınan “Artvin Vilayeti Hakkında Mâ’lüm’at-ı Umümiye” adlı eser ile Taner Artvinli tarafından hazırlanan “Artvin Yer Adları Sözlüğü” önemli başvuru kaynaklarını oluşturmaktadır. Bunlara ek olarak yer adlarının kökenlerini ve anlamlarını daha iyi analiz edebilmek için Türk Dil Kurumu’nun Türkçe ve Türkçe Derleme sözlüklerinden de faydalanılmıştır. Yerleşmelerin coğrafi unsurlarla uyumunu ortaya koymak açısından 1/25.000 ölçekli topoğrafya haritalarından yararlanılmıştır. Bununla birlikte köy adlarının yerleşmelerin coğrafi, kültürel ve ekonomik özellikleri ile ne derece bağdaştığını görebilmek için saha gözlem gezileri gerçekleştirilmiştir. Artvin ilinde 2020 yılı itibariyle 320 köy yerleşmesi mevcuttur. Ancak bunların hepsine saha çalışması gerçekleştirmek rasyonel olmayacağı için belli bir örneklem üzerinde çalışmanın doğru olacağı kanaatine varılmıştır. Araştırmacının daha önce de bu çevrede birçok akademik çalışma yapmış olması vesilesiyle, 100’e yakın köy üzerinde bu konuda gözlem yapma fırsatı elde edilmiştir. Bu çalışmalar esnasında yöre sakinlerinden de köy adlarının kökeni ve anlamı ile ilgili bilgiler toplanmıştır. Tüm bu veriler toponomi açısından sınıflamaya tabi tutulduğu gibi, verilerden içerik analizi yöntemiyle yörenin coğrafi ve kültürel birikimine ışık tutacak bilgiler de elde edilmiştir.

Araştırma Sahasının Konumu ve Yerleşmelerin Tarihsel Gelişimi

Artvin ili Anadolu’nun kuzeydoğusunda, Kafkasya bölgesi kesişim alanında yer almaktadır. İl idari alanının kuzeybatısında Karadeniz ve kuzeyinde Gürcistan toprakları yer alırken; doğusu Ardahan, güneyi Erzurum ve batısı Rize illeri ile çevrilidir (Şekil 1). Gerek Anadolu ve gerekse Kafkaslar, tarihi süreç içerisinde yoğun göç yolları üzerinde yer almış ve buna bağlı olarak da birçok medeniyete ve kültüre ev sahipliği yapmıştır. Ayrıca bölgenin sarp ve engebeli arazi yapısı, saldırı ve istilalardan korunmak isteyen toplumlara sığınak görevi görmüştür.

Araştırma sahasında yapılan bazı arkeolojik kazıların sonuçlarına göre, bölgedeki ilk yerleşmelerin MÖ. 4 binli yıllara dayandığı kabul edilmektedir. Bu dönemde Artvin ve çevresine ilk yerleşenlerin Orta Asya kökenli olan Hurriler olduğu düşünülmektedir (Gündüz, 2001: 3; Yurt Ansiklopedisi II, 1982: 899). Tarihçiler tarafından yapılan çalışmalarda Artvin ilinin yanı sıra Arhavi, Ardanuç ve Şavşat ilçelerinin adlarının Hurriler döneminden kalan yer adları olduğu ifade edilmiştir. Yine Napşit (Şahinler/Arhavi), Ardala (Eşmekaya/Hopa), Kiskim (Alanbaşı/Yusufeli), Uşhum (Yağcılar/Yusufeli), Armaşen (Esendal/Yusufeli) ve Zuvar (Bademkaya/Yusufeli) köylerinin adlarının da bu dönemden kaldığı tespit edilmiştir (Alkan, 2019: 291). Daha sonra bölge, belli dönemlerde Hititlerin egemenliği altına girmiştir (Kırzıoğlu, 1953: 33-34). Tao-Klarceti olarak anılan bölgenin adına, yazılı kaynaklarda ilk olarak Urartu kayıtlarında rastlanmıştır. Ancak bölgede yapılan yüzey araştırmalarında, Urartulara ait bir kale veya yazıt tespit edilememiştir (Torun, 1998: 11). Daha sonra

Kafkaslardan gelen İskit akınlarına maruz kalan bölge, iki yüzyıl boyunca Türk soyundan geldiği kabul edilen İskit (Saka) egemenliği altına girmiştir (Kırzıoğlu, 1953: 67-70; Subaşı, 2013: 323). Artvin Merkez ilçeye bağlı Sakalar köyü ile Şavşat ilçesine bağlı Sakahazar (Kayadibi) köylerinin adlarının bu dönemden kalma yer adları olduğu belirtilmektedir. Yine çeşitli araştırmacılar tarafından Berta (Ortaköy/Merkez) adının da Saka hükümdarı Bartatua'dan geldiği ifade edilmiştir (Alkan, 2019: 25,292).

Şekil 1: Artvin İli Lokasyon ve Köylerin Dağılışı Haritası

MÖ. 2. yüzyılda Arsaklılar, Sakaların tao veya taok boylarından adını aldığı düşünülen ve Artvin civarlarını da içine alan Tayk Eyaletine egemen olmuşlardır. Aynı zamanda bahsi geçen kavim, yörede Hristiyanlığı devlet dini olarak kabul eden ve ilk kiliseleri yapan topluluktur (Yurt Ansiklopedisi II, 1982: 899). Arsaklılardan sonra birkaç farklı medeniyete de ev sahipliği yapmış olan bölge, MS. I. yüzyıldan itibaren İran-Sasani Devleti ile Bizans arasında güç mücadelesinin yaşandığı bir yer olmuş ve zaman zaman bu medeniyetler arasında el değiştirmiştir. 532 yılında Bizans İmparatorluğu, Sasani Devleti'ni yıllık haraç vermek şartıyla barışa ikna etmiş, ancak kuzeydoğu sınırını koruyabilmek için de Çoruh boylarını, merkezi Erzurum'da olan askeri valiliğe bağlayarak, buralarda il beyliklerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda Bagratlılar, nüfuzlarını genişleterek Tayk Eyaletinin il beyleri olmuş, Kür-Çoruh boyları da İslam Devletinin egemenliği altına girene kadar, Bizans hâkimiyetini tanıyan, yerli Oğuz beyleri elinde kalmıştır (Özdemir, 2001: 24-25).

İslam ordularının bölgeyi fethine yönelik ilk girişimler, Halife Hz. Osman döneminde başlamış olmakla birlikte; ancak Emeviler döneminde bölge tamamıyla egemenlik altına alınabilmiştir. Bu sırada, Artvin ve çevresini elinde bulunduran Bagratlılar, bu bölgenin ilbeyi olarak Emevilere itaat etmiştir (Kırzıoğlu, 1953: 212-216; Özdemir, 2001: 27-28). VIII. yüzyılın sonlarına doğru bölgedeki egemenlik alanını genişleten Bagratlılar, Gürcistan'da on asırdan fazla krallık ve hanlık sürmüştür (Kırzıoğlu, 1953: 231-232). Ticaret sayesinde zenginleşmiş olan Bagratlılar, araştırma sahası ve çevresinin imarında da önemli rol oynamıştır. Nitekim Artvin ve ilçelerindeki tarihi yapıların büyük çoğunluğu ile eski yerleşme adlarının bazılarının Bagratlılar döneminden kaldığı tahmin edilmektedir.

Malazgirt zaferinden (1071) sonra, bölgedeki Türk egemenliği beylikler ve Selçuklular dönemiyle devam etmiş ve nihayet bölge, 1500'lü yıllarda Osmanlı tarafından hâkimiyet altına alınmıştır. Araştırma sahasının da içerisinde bulunduğu Çoruh boyları, 93 harbi olarak adlandırılan 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşına kadar, yaklaşık 300-350 yıl boyunca Osmanlı hâkimiyeti altında kalmıştır. Bu savaştan yenik ayrılan Osmanlı, imzaladığı Ayastefanos Antlaşması hükümlerine göre; ödemesi gereken savaş tazminatına karşılık, Elviye-i Selâse (üç livâ-üç sancak) olarak adlandırılan Kars, Ardahan ve Batum'u Rusya'ya bırakmak zorunda kaldı. Dolayısıyla, Batum sancağına bağlı olan Artvin de Rus işgaline girmiş oldu (Özder, 1971: 46-47). Böylece yöre insanları arasında *kara günler* olarak adlandırılan 43 yıllık esaret başladı. Yürütülen kurtuluş mücadelesi neticesinde 1921 yılında Gürcü askerlerinin bölgeden tamamen çekilmesiyle Artvin ve ilçelerinde yönetim tekrar ele alınmıştır (Özdede, 2009: 37-38). Ancak bu tarihten sonra da ilin idari yapısında

bazı değişiklikler yaşanmıştır. Anavatan'a katıldıktan sonra ilk dört ay Ardahan Sancağı'na bağlı kalan Artvin, kendi adıyla yeni bir sancağın kurulmasıyla bu sancağın merkezi olmuştur. 1924 yılında idari teşkilatlanmada yapılan değişiklik ile Artvin Sancağı, aynı adı taşıyan vilayete dönüştürülmüştür. Söz konusu yılda Şavşat, Ardanuç, Borçka ve Murgul (o zamanki idari statüleri ile) bu vilayetin sınırları içerisinde yer almaktadır. 1926 yılında ise Erzurum'dan ayrılıp Artvin'e katılan Yusufeli, 1933 yılında Artvin vilayetinin lağvedilip, ilçe olarak Rize merkezli Çoruh vilayetine bağlanması ile tekrar Erzurum sınırlarına dâhil edilmiştir (Gök, 2008: 47). Ancak 1936 yılında Rize ile Çoruh vilayetleri birbirinden ayrılarak, Artvin merkezli yeni bir Çoruh vilayeti kurulması sonucu, Yusufeli ve Hopa (Arhavi ve Fındıklı/Viçe nâhiyeleri ile) adı geçen vilayetin ilçeleri haline dönüştürülmüştür. Bununla birlikte Hopa ilçesine bağlı olan Fındıklı, 1948 yılında ilçe statüsüne kavuşmasına rağmen, 1953 yılına kadar Çoruh vilayetine bağlı kalmıştır. Adı geçen yılda Fındıklı'nın Rize'ye katılması sonucu, bugünkü sınırlar oluşmuştur. Ancak bunların yanı sıra, 1956 yılında ilin adının Artvin olarak değiştirilmesi ile 1954 yılında Arhavi'nin, 1987 yılında Murgul'un (Doğanay ve Orhan, 2014: 4-5) ve son olarak da 2017 yılında Kemalpaşa'nın ilçe statüsüne kavuşması gibi birtakım idari değişiklikler de söz konusu olmuştur.

Yukarıda bahsi geçen bölgenin kısa tarihçesinden de anlaşılacağı üzere, Artvin ve çevresi birçok medeniyete ve devlete yurt olmuştur. Her medeniyet yaşadığı dönemde yeni kurdukları yerleşmelere kendi dillerinde adlar verdikleri gibi, kendinden önceki medeniyetin verdiği adları ya değiştirmiş ya da dönüştürmüştür. Bu kapsamda Artvin ilinde Türkçenin yanı sıra Gürcüce, Lazca ve Ermenice kökenli yer adlarına rastlamak mümkün olmaktadır. Bununla birlikte Cumhuriyet kurulduktan sonra bu isimlerin büyük çoğunluğu değiştirilmiş ve köy yerleşmelerine Türkçe yeni isimler verilmiştir.

Ülkemizde ve Artvin'de Yer Adlarının Değiştirilme Süreci

Ülkemizde yer adlarının değiştirilmesi süreci, Cumhuriyet döneminde ağırlık kazanmış olmakla birlikte, Osmanlı'nın son dönemlerinde de bu tür çalışmaları görmek mümkündür. Bu devrede özellikle yeni kurulan köy adlarının (genellikle muhacirler için kurulan yerleşmelerin adları) Türkçe olmasına özen gösterilmiş ve yabancı kökenden gelen yer adlarının değiştirilmesine yönelik bazı çalışmalar yapılmıştır. İlk olarak 1910 yılında başlayan yer adlarının değiştirilmesi fikri, Balkan savaşlarından sonra 1913 yılında özellikle Rumca ve Bulgarca yer adlarının Türkçeleştirilmesi ile somut bir hal almıştır. Yine 1915 yılında Enver Paşa tarafından askeri kıtalara gönderilen talimatnamede Ermenice, Rumca ve Bulgarca dillerinden olan yerleşmelerin adlarının değiştirilmesi istenmiştir. Aynı dönemde Rize ve Trabzon illerindeki Rumca kökenli yer adlarının değiştirilmesi için de listeler hazırlanmıştır. Batı Anadolu'daki bazı Yunanca yer adlarının değiştirilmesi ise 1922 yılında gerçekleştirilmiştir (Artvinli, 2013: 15-16).

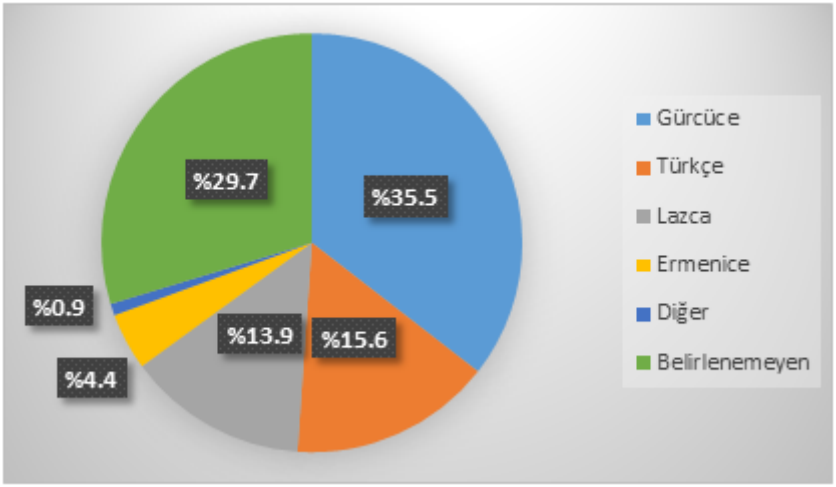
Cumhuriyetin ilanı ile ülkemizde il ve ilçe adlarındaki değişiklik, kanun çıkarılarak yapılabilmektedir. Geriye kalan diğer yer adlarının (köy, bağlı, mevki adı vs.) değiştirilmesi ise genellikle İçişleri Bakanlığı koordinesinde gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte il genel meclislerinin kararı doğrultusunda da ad değişikliği yapılmıştır. Ülkemizin hemen her yerinde adı değiştirilmiş köye rastlamak mümkün olmakla birlikte, bu konuda yoğunluğun Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ile Doğu Karadeniz bölümünde olduğu görülmektedir (Tuncel, 2000: 23). Artvin ilindeki yer adlarının değiştirilmesi süreci, 1925 yılında Artvin İl Genel Meclisi (Meclis-i Umûm-i Vilâyet)'nin aldığı karar ile başlamış ve ildeki yabancı kökenli köy ve mahalle adlarının hepsi değiştirilmiştir (Demirel, 2010a: 139-140). Ancak daha önce de söz konusu edildiği üzere, o dönemdeki idari yapılanmada Artvin ili Merkez, Borçka, Şavşat, Ardanuç ve Murgul ilçelerini kapsıyordu. Bir başka ifadeyle bu ilçelerdeki köy yerleşmelerinin adları Cumhuriyetin ilk yıllarında yani 1925 yılında değiştirilmiştir. Ancak daha sonradan Artvin iline bağlanan Yusufeli, Arhavi, Hopa ve Kemalpaşa ilçelerindeki köyler kapsam dışında kalmıştır.

İçişleri Bakanlığı tarafından 1940 yılında yayınlanan 8589 sayılı genelgede "*yabancı dil ve köklerden gelen ve kullanılmasında büyük karışıklığa yol açan yerleşme yerleri ile tabii yer adlarının Türkçe adlarla değiştirilmesi*" kararı yer almış ve ad değiştirme süreci resmi prosedüre oturtulmuştur. Buna bağlı olarak valilikler tarafından ad değişikliği yapılması gerektiği düşünülen yerler ile ilgili dosyalar hazırlanarak bakanlığa gönderilmiştir. Ancak II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, süreci aksatmıştır. Savaş döneminin atlatılmasından sonra, 1949 yılında çıkarılan 5442 Sayılı *İl İdaresi Kanunu* ile konu tekrar gündeme gelmiş olmakla birlikte, bu alandaki asıl gelişme 1957 yılında olmuştur. Nitekim söz konusu yılda *Ad Değiştirme İhtisas Kurulu* kurulmuştur. Kurul; İçişleri, Bayındırlık, Milli Eğitim ve Milli Savunma Bakanlıkları, Tapu Kadastro ve Vakıflar Genel Müdürlükleri, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ile Türk Dil Kurumundan seçilen temsilcilerden oluşturulmuştur. Daha sonraki yıllarda bu kurulda Genelkurmay Başkanlığı ve Harita Genel Müdürlüğü'nden üyeler de görev yapmıştır (Gökçeer, 1984: 3). Genel anlamda konu ile ilgili paydaşların katılımı sağlanmış olmakla birlikte, kuruldaki en büyük eksikliğin yerelden temsilcilerin olmaması olduğu görülmektedir. Çeşitli dönemlerde ara verilmiş olmakla birlikte 1978 yılına kadar faaliyetlerini sürdüren kurul, bu yılda "tarihi değeri olan yer adlarının da değiştirildiği" gerekçesiyle lağvedilmiştir. Bu süre içerisinde ilgili komisyon tarafından yaklaşık olarak 75 bin yerleşme adı incelenmiş ve bunlardan 28 bin kadarı değiştirilmiştir (Tuncel, 2000: 27; Artvinli, 2013: 16). Artvin ilinin Yusufeli, Arhavi, Hopa ve Kemalpaşa ilçelerindeki yer adlarının değiştirilmesi de büyük oranda bu dönemde gerçekleştirilmiştir.

5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nda; "*Türkçe olmayan ve iltibasa meydan veren köy adları, alâkadar vilâyet daimi encümeninin mütalaası alındıktan sonra, en kısa zamanda İç İşleri Bakanlığı'nca değiştirilir"* hükmü yer almıştır. Buna göre ad değiştirmedeki en temel gerekçe, adın Türkçe kökenli olmaması ve toplumun değerleriyle örtüşmeyen, hoş olmayan anlamlar çağrıştırması olarak beyan edilmiştir. Nitekim değiştirilen yer adlarının büyük çoğunluğunun farklı dillerden (Rumca, Arapça, Farsça, Gürcüce, Lazca, Bulgarca, Ermenice, Kürtçe vb.) olduğu görülmektedir. Bununla birlikte değişimdeki tek neden bu olmamıştır. Çalışmalar kapsamında etnik tanımlamalar içeren yer adları (Arapköy, Ermenikaçağı vb.), bulundukları ortamda ayrıcalığa ve bölücülüğe yol açmamak amacıyla değiştirilmiştir (Emiroğlu, 1984: 191). Yine gayrimüslim öğeler içeren köy adları (Akkilise, Gâvuryurdu vb.) da bu süreçte değiştirilmiştir (Artvinli, 2013: 17).

Ad değiştirme sürecinin sağlıklı işlemesi için bazı yönetmelikler çıkarılmış olup, bunlarda inceleme ve değerlendirmelerde göz önünde bulundurulacak ilkeler belirlenmiştir (Gökçeer, 1984: 4). Söz konusu ilkeler incelendiğinde; coğrafi unsurların adlandırmada önemli bir kriter olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim çalışmaların 1/25.000 ölçekli topoğrafya haritaları üzerinde yapılacağı, köyün kurulduğu yerin topografik koşullarının göz önünde bulundurulması gerektiği gibi ilkeler bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Belirlenen ilkeler arasında, tarihi adların değiştirilemez olduğu, eski adı anımsatacak şekilde söyleyiş benzerliği olan bir adla değişimin yapılmaması gerektiği gibi olumlu ölçüt getirenler bulunmaktadır. Bununla birlikte "Yabancı yer adları Türk dilindeki karşılıkları verilmek suretiyle değiştirilemez" maddesinin, çalışmanın ilerleyen kısımlarında da değinileceği üzere, yanlış bir uygulama esası olduğu düşünülmektedir.

Artvin ilindeki yer adlarının kökeni hakkında yapılan bir çalışmada (Artvinli, 2013), 4076 eski yer adı incelenmiş olup; bunların %35.5'inin Gürcüce, %15.6'sının Türkçe, %13.9'unun Lazca, %4.4'ünün Ermenice dillerine ait olduğu ifade edilmiştir. Eski yer adlarının %29.7'sinin kökeni ise tespit edilememiştir (Şekil 2). Konu eski köy adları açısından incelendiğinde de benzer bir dağılımın olduğu söylenebilir.

Şekil 2: Artvin İlindeki Eski Yer Adlarının Kökenleri (**Kaynak:** Artvinli, 2013: 22)

Artvin ilinde resmi kayıtlara geçen ilk yer adı değişikliği, daha önce de söz konusu edildiği üzere, 1925 yılında İl Genel Meclis'i kararıyla olmuştur. O dönemki idari sınırlar içerisinde kalan Borçka, Şavşat, Ardanuç ve Murgul ilçelerindeki köylerin hemen hepsinin adı yabancı kökenli olmaları nedeniyle değiştirilmiştir. Bu köylerin eski adları büyük oranda Gürcüce olmakla birlikte, içlerinde az miktarda Ermenice kökenli olanlar da bulunmaktadır. Bu süreçte, Türkçe kökenli bazı isimlerin korunduğu da görülmektedir. Bunlara Ardanuç ilçesine bağlı Gümüşhane ve Zekeriyaköy (yöresel söyleyişle Zekerya), Murgul ilçesine bağlı Başköy ve Borçka ilçesine bağlı Civan köyleri örnek gösterilebilir. Yine Murgul ilçesine bağlı Osmal köyünün adı, Özmal[2] olarak değiştirilmiştir. Ancak bu değişimden sadece fonotik anlamda birbirine yakın bir-iki harfin değiştirilerek adının korunmak mı istendiği yoksa anlamı bilinmediğinden benzer bir çağrışım oluşturacak Türkçe yer adı mı oluşturulduğunu anlamak zordur. O dönemde Hopa ilçesine bağlı olan Güreşen köyünün (günümüzde Borçka ilçesine bağlı) adı da değişmemiş ve 1960 yılına kadar Beğlevan adıyla kayıtlara geçmiştir.

[2] Özmal köyünün adı, alay konusu olduğu ve köy halkı ile dalga geçilmesine vesile olduğu gerekçesiyle, yapılan referandum kararıyla 2018 yılında "Osmanlı" olarak değiştirilmiştir (Artvin Valiliği, 2018).

Artvin ilindeki ilk ad değiştirme sürecinin yaşandığı 1925 yılından sonra il sınırlarına dâhil olan Arhavi, Hopa, Kemalpaşa ve Yusufeli ilçelerindeki köylerin adlarının değiştirilmesi süreci ise, 1957 yılında Ad Değiştirme İhtisas Kurulu'nun kurulması ile başlamış ve muhtemelen 1960 yılına kadar tamamlanmıştır. Nitekim 1960 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarında bu köylerin yeni adları yer almıştır (eski adlar parantez içerisinde verilmiştir). Arhavi ve Hopa'daki köy adlarının büyük oranda Lazca ve Türkçe kökenli, Yusufeli ilçesindekilerin ise Gürcüce, Türkçe ve Ermenice kökenli olduğu görülmektedir. Bu dönemde Artvin ilinde adı değiştirilen toplam köy sayısının 111 olduğu ifade edilmektedir (Tuncel, 2000: 28). Ancak bir önceki döneme göre adı korunan köy sayısı daha fazladır. Bunlara Arhavi'den Başköy ve Ortaköy (eski adı Ortacalar idi), Hopa'dan Çavuşlu, Yusufeli'den İşhan ve Öğdem ile Kemalpaşa'dan Liman, Osmaniye, Sarp ve Köprücü köyleri örnek verilebilir.

Ad değiştirme süreçlerinin yaşandığı 1925 ve 1960 yıllarından sonra söz konusu ilçelerde yeni kurulan köylerin adları, genellikle resmi kayıtlara doğrudan Türkçe olarak girmiştir. Ancak bu köylerin birçoğunun mahalleden köye dönüştürülmüş olması dolayısıyla halk arasında kullanılan eski adları da mevcuttur. Son dönemlerde ise, yabancı kökenli bile olsa bazı yerleşim yerlerine eski ve tarihi adların geri iade edilmesi kabul görmektedir. Siirt'in Aydınlar ilçesinin adının 2013 yılında Tillo olarak eski haline dönüştürülmesi bunun başlıca örneğini teşkil etmektedir. Bu kapsamda ülkemizde faklı dil kökenine ait bazı köylerin adları da eskisine dönüştürülmüştür. Bu anlayışın bir yansıması olacak ki, 2018 yılında Borçka ilçesinde Karşıköy'e bağlı Dereiçi ve Yüksekköy mahalleleri birleştirilerek yeni bir köy kurulmuş ve köye de Zedoban adı verilmiştir. Zodoban, Gürcüce kökenli bir ad olup, "yukarı mahalle, yukarı köy" anlamlarına gelmektedir. Bu, zaten Yüksekköy mahallesinin halk arasında kullanılan eski adıydı.

Artvin ilindeki yer adlarının değiştirilmesindeki temel gerekçe, yabancı kökenli olmalarıdır. Bununla birlikte bazı Türkçe kökenli yer adlarında da değişiklik yapılmıştır. Örneğin Yusufeli'ne bağlı Göcek (Türkçe olan bu kelime, bir karış boyunda büyümüş ekin, yeşillik anlamlarına gelir) köyünün adı Çeltikdüzü olarak değiştirilmiştir. Yine Hopa ilçesine bağlı olan ve Osmanlıca "hoş su" anlamına gelen Ab-ı Islah (halk arasındaki söylenişiyle Abuısla) köyünün adı da Esenkıyı olarak değiştirilmiştir. Söz konusu örneklerde her ne kadar eski ad değiştirilmiş olsa da, yeni verilen adlar da köyün özelliğini yansıtmaktadır. Ancak bazı adlandırmalarda eski adlara söyleniş benzerliği olan yeni adlar verilmiş olup, bunlar köyün özellikleri ile örtüşmemektedir (Tablo 1). Örneğin Borçka ilçesine bağlı Beğlevan köyünün adı, muhtemelen "pehlivan" kelimesine benzetilerek Güreşen olarak değiştirilmiştir. Oysaki köyün eski adı, özellikle tarımsal üretimin fazla olmasına vurgu yapmak için "ambar köy" anlamına gelecek şekilde verilmişti.

Tablo 1: Artvin İlinde Söyleyiş Benzerliğine Göre Yapılan Bazı Ad Değişiklikleri

Yeni Adı	Eski Adı	Eski Adın Anlamı*	Kökeni	İlçesi
Akarsu	Aharşiya	Kenar, sınır	Gürcüce	Ardanuç
Örtülü	Örtiz	Asmalar, üzümler	Ermenice	Ardanuç
Sakarya	Sagara	Yayla yeri	Gürcüce	Ardanuç
Ustalar	Ustamel	Ustamisliler-Eskikale köylüleri	Gürcüce	Ardanuç
Güreşen	Beğlevan	Ambarköy	Gürcüce	Borçka
Hızarlı	Hezor	Elma	Ermenice	Merkez
Vezirköy	Vazriya	Muhafız, koruma	Gürcüce	Merkez

** Eski köy adlarının anlamları için bakınız: Artvinli, 2013.*

İldeki bazı köylerin adı, Hristiyanlık ve Yahudilik dinlerini yansıttığı veya farklı etnik grupların özelliklerini çağrıştırdığı için değiştirilmiştir (Tablo 2). Örneğin Yusufeli'ne bağlı Altıparmak köyünün eski adı olan Barhal, Ermenice "yüksek kesimlerde yer alan manastır" anlamına gelmektedir. Nitekim yaklaşık 1250 m rakıma sahip olan bu köyde Bagratlı krallarından II. Bagrat (958-994) döneminde Barhal Manastırının inşa edildiği ve Barhal İncili adında bir incilin de burada yazıldığı ifade edilmektedir. Söz konusu manastır ve kilise, bölgenin İslamlaşmasıyla birlikte camiye dönüştürülerek kullanılmaya devam edilmiştir (Demirel, 2010b: 180-181).

Tablo 2: Artvin İlinde Farklı Etnik ve Dini Yapıları Anımsatan Bazı Köy Adlarındaki Değişim

Yeni Adı	Eski Adı	Eski Adın Anlamı*	Kökeni	İlçesi
Kavakköy	Yakoviti	Yakup yurdu	Lazca	Arhavi
Yeşilköy	Manastır	Manastır	Türkçe	Borçka
Hamamlı	Dolishana	Doli (Gürcü erkek adı)'nin tarlası	Gürcüce	Merkez
Ortaköy	Berta	Keşiş yeri	Gürcüce	Merkez
Şehitlik	Mamazimda	Aziz baba	Gürcüce	Merkez
Tütüncüler	Kartla	Gürcü köyü	Gürcüce	Merkez
Çermik	Mikelet	Mikela'nın yurdu	Gürcüce	Şavşat
Köprüyaka	Caret	Haç yeri	Gürcüce	Şavşat
Sebzeli	Cvarishev	Haçlıdere	Gürcüce	Şavşat
Şalcı	Çuvareb	Haçlar	Gürcüce	Şavşat
Tepebaşı	Ziyos	Zio'nun köyü	Gürcüce	Şavşat
Altıparmak	Barhal	Yüksek kesimlerdeki manastır	Ermenice	Yusufeli
Boyalı	Sacveret	Haçyurdu	Gürcüce	Yusufeli

** Eski köy adlarının anlamları için bakınız: Artvinli, 2013.*

Yer adları, gerek yerleşmenin tarihi gelişimi ve gerekse coğrafi çevrenin eski durumu hakkında bilgi vermektedir (Göney, 1975: 274). Yani yörede yaşayanlar tarafından yapılan yer adlandırması alelade bir iş olmayıp, kültürel birikimin ve yaşayış tarzının bir yansıması niteliğindedir. Bu nedenle, yabancı yer adlarında değişiklik yapılırken bu birikimi kaybetmemeye özen gösterilmelidir. Bunu sağlamanın en güzel yolu da, eski yer adının Türkçe anlamının uygun bir şekilde yeni ad olarak verilmesidir. Ancak yer adı değişikliklerinde "Yabancı yer adları Türk dilindeki karşılıkları verilmek suretiyle değiştirilemez" prensip kararı nedeniyle, bu tür değişikliklerin az sayıda kaldığı görülmektedir. Bu durum, yöre insanının yeni adları kabullenmelerini de zorlaştırmaktadır. Artvin ilinde de bu yöntemle adı değiştirilen köyler sınırlı sayıda olmakla birlikte mevcuttur (Tablo 3). Örneğin Şavşat ilçesine bağlı Kireçli köyünün eski adı Kötetris'tir. Kötetris Gürcüce kökenli bir kelime olup, beyaz taş anlamına gelmektedir. Nitekim köy arazisinde yaygın olan ve beyaz bir renge sahip olan kireçtaşından dolayı bu isim verilmiştir. Yörede yapılan görüşmelerde, eskiden köyde kireç taşlarının yakılmasıyla kireç elde edilen ocakların da bulunduğu ifade edilmiştir. Buna göre köyün yeni adının Kireçli olarak verilmesi, hem köyün coğrafi yapısıyla hem de kültürel özellikleriyle örtüşmektedir. Ancak tam tersi bir örnek olarak, Ardanuç'a bağlı eski ismi Örtiz (Ermenice asmalar, üzümler anlamına gelir) olan köyün adı, sırf söyleyiş benzerliğinden dolayı Örtülü olarak değiştirilmiştir. Böylece köyün ne coğrafi yapısı, ne de kültürel özellikleriyle örtüşmeyen adlandırmalar karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 3: Artvin İlinde Türkçe Karşılıklarının Yeni Ad Olarak Verildiği Köylere Bazı Örnekler

Yeni Adı	Eski Adı	Eski Adın Anlamı*	Kökeni	İlçesi
Kapıköy	Karsniya	Açık kapı	Gürcüce	Ardanuç
Kayalar	Kvabestavi	Kayabaşı	Gürcüce	Borçka
Başköy	Higi	Başköy	Lazca	Hopa
Subaşı	İskaristi	Suyun başı	Lazca	Hopa
Çamurlu	Çançahuna	Çamurlu	Lazca	Kemalpaşa
Üçkardeş	Sumcuma	Üçkardeş	Lazca	Kemalpaşa
Çimenli	Kuridet/Kordet	Çimenlik	Gürcüce	Murgul
Karaköy	Şavket	Karatepe	Gürcüce	Şavşat
Kirazlı	Balvana	Kirazlı	Gürcüce	Şavşat
Kireçli	Kötetris	Beyaztaş	Gürcüce	Şavşat
Demirköy	Nigzevan/Nikzevan	Demirkent	Ermenice	Yusufeli

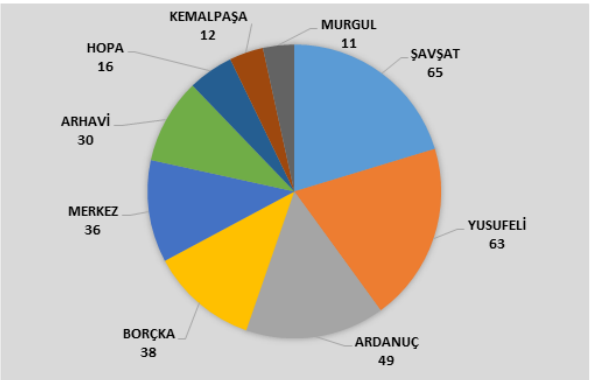
** Eski köy adlarının anlamları için bakınız: Artvinli, 2013.*

Artvin İlindeki Köy Yerleşmelerinin Toponimik Açıdan Sınıflandırılması

Artvin ilinde 2020 yılı itibariyle 320 köy yerleşmesi bulunmaktadır. En fazla köye sahip olan Şavşat ilçesinde 65 köy varken, en az köye sahip olan Murgul ilçesinde 11 köy yer almaktadır (Tablo 4 ve Şekil 3). Ad değişiklikleri yapıldıktan sonra kurulan köyler dışında, Artvin ilindeki köylerin yaklaşık %90'ının eski adları değiştirilmiştir. Bir önceki başlıkta da değinildiği üzere, yeni adlandırmaların bir kısmı köyün coğrafi, kültürel ve tarihi özellikleri ile örtüşüyor iken, bir kısmı ise bu özellikleri taşımamaktadır. Bununla birlikte eski köy adlarının hepsinin anlamının bilinmemesi ve bilinenlerin de doğruluk payının tartışılır olması, toponimi açısından değerlendirme yapılırken yeni adlandırmaları kullanmayı gerektirmiştir.

Tablo 4: Artvin İlindeki Köy Sayısının İlçelere Göre Dağılımı (2020)

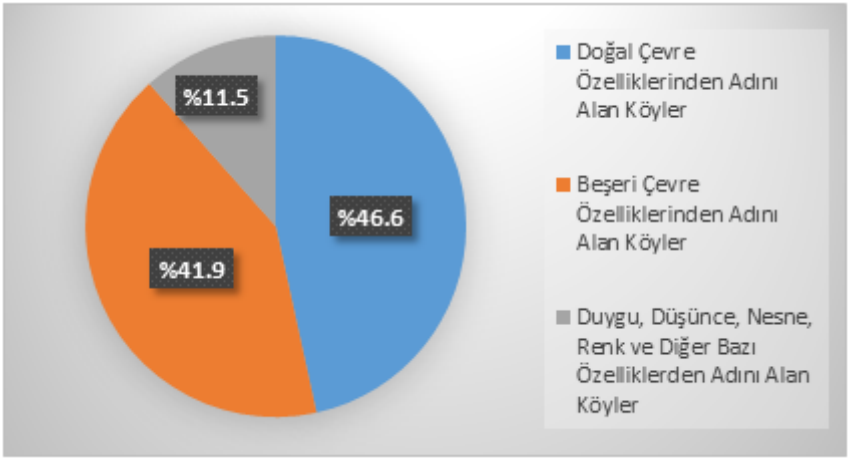
İlçe Adı	Köy Sayısı	Oranı (%)	İlçe Adı	Köy Sayısı	Oranı (%)
Şavşat	65	20.3	Arhavi	30	9.4
Yusufeli	63	19.7	Hopa	16	5.0
Ardanuç	49	15.3	Kemalpaşa	12	3.7
Borçka	38	11.9	Murgul	11	3.4
Merkez	36	11.3	Toplam	320	100

Şekil 3: Artvin İlindeki Köylerin İlçelere Göre Dağılımı (2020)

Yer adlarında en çok hangi öğelere yer verildiğinin analiz edilmesi, bize genel olarak o bölgede öne çıkan unsurları da gösterebilir. Coğrafyacıların yapmış olduğu toponimi çalışmalarında genellikle yer adları ilk olarak doğal veya beşeri çevre elemanlarına göre iki ana kategoriye ayrılmaktadır (Doğanay ve Orhan, 2019: 429). Buna göre; Artvin ilindeki köy adlarının 149'u (%46.6) doğal çevre, 134'ü (%41.9) de beşeri çevre özelliklerine göre adlandırılmıştır. Geriye kalan 37'sinin (%11.5) adlandırmasında ise diğer bazı özellikler ön plana çıkmaktadır (Şekil 4).

Ülkemizdeki yerleşme ve mevkilere doğal özelliklerine göre ad verme daha yaygın olarak karşılaşılan bir durumdur (Karaboran, 1984: 108). Genel olarak sarp, engebeli ve çeşitlilik arz eden doğal yapısıyla dikkat çekici olan Artvin ilinde de benzer bir durum ile karşılaşılmaktadır. Nitekim ildeki köy adlarının %46'sından fazlası adını doğal çevre özelliklerinden almıştır. Bunlar arasında topografik yapı, hidrografik özellikler, doğal bitki örtüsü ve hayvan varlığı (fauna), litolojik yapı ve toprak özellikleri, maden varlığı ile iklim özellikleri gösterilebilir (Tablo 5). Yörede fiziki coğrafya unsurları ile ilgili yerleşme adlarının fazla olması, insanın doğal çevre ile olan güçlü bağının bir ürünü (Kaya, 2013: 301) olarak nitelenebilir.

Şekil 4: Artvin İlindeki Köy Adlarına Kaynaklık Eden Unsurların Oransal Dağılışı

Artvin ilinde doğal çevre özelliklerinden adını alan köyler arasında ilk sırada yer alan topografik yapıya bağlı olarak yapılan adlandırma, genel sınıflamada da birinci sıradadır. Nitekim ildeki köylerin 38'i adını bulunduğu kesimin yeryüzü şekillerinden almıştır (Tablo 5). Akarsular tarafından derin vadiler ile parçalanmış dağlık ve engebeli bir arazi yapısına sahip olan ilde, yerleşme adları da bu özellikleri yansıtacak nitelikte konulmuştur. Genel olarak çevresine göre hâkim bir konumda olmaları, manzara avantajları, eteklerinde su kaynaklarının varlığı, tarım alanlarının istila edilmek istenmemesi, otlak ve yayla alanlarına yakın olması gibi avantajlarından dolayı tepelik alanlar yerleşim sahası olarak tercih edilmiştir. Dolayısıyla çevresine göre yüksekte kalan tepelik alanlar birçok yerleşmenin adında yer almıştır (Karadeniz, 2018: 189). Artvin ilinde de Tepebaşı, Tepedüzü, Tepeköy, Tepeyurt köyleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca Başköy (üç farklı ilçede bu isimle köy mevcuttur) adı da bu anlamda kullanılabildiği gibi, birkaç köyün merkezi konumundaki eski ve tarihi köyler için de kullanılabilmektedir (Koday, 2000: 112). Bu üç köy de her iki özelliği büyük oranda bünyesinde barındırmaktadır. Yusufeli ilçesine bağlı olan Altıparmak köyü ise adını Altıparmak dağlarından almıştır. Köyün kuzeybatısında yer alan bu dağlar, aşınmaya karşı farklı dirençteki kayaçlardan oluşmuş olup, söz konusu yapı dağın zirve kısımlarında birbirine yakın altı adet tepenin oluşmasına zemin hazırlamış ve bu nedenle dağa böyle bir ad verilmiştir (Tıraş, 1994: 8). Araştırma sahasında yüksek tepelik alanlarda kurulan köyler olduğu gibi, bu tepelik alanlar arasındaki çukur kesimlerde ve özellikle de vadi içlerinde kurulan köy sayısı da oldukça fazladır. Bunlara Çukur, Derinköy, Hendek gibi adlar verildiği gibi, ulaşım kolaylığı sağlaması ve geçiş bölgesi olması açısından da çeşitli adlandırmalar (Boğazköy, Boyuncuk, Geçitli ve Kapıköy gibi) yapılmıştır. Vadilerde kurulan yerleşmelerdeki bir diğer adlandırma, köylerin birbirine göre konumuna göre yapılmıştır. Örneğin V profilli bir çentik vadinin farklı yamacında bulunan köy için Karşıköy ve Köprüyaka ifadeleri kullanılmıştır. Yine tepenin diğer yamacında farklı bir vadide bulunan köy için de Arkaköy adı uygun görülmüştür. Bununla birlikte aynı vadi içerisindeki merkezi konumda yer alan köyler için Ortaköy adı kullanılmıştır.

Tablo 5: Artvin İlinde Adını Doğal Çevre Özelliklerinden Alan Köylerin Farklı Alt Gruplara Göre Dağılımı.

Doğal Çevre Özelliklerinden Adını Alan Köyler							
Sıra	**Topografik Yapı**	**Hidrografya**	**Doğal Bitki Örtüsü**	**Fauna**	**Litoloji ve Toprak**	**İklim ve Gök**	**Maden**
1	Alanbaşı (Y)	Akarsu (Ard)	Ahlat (Me)	Alabalık (Me)	Akantaş (Mu)	Dalkırmaz (Ş)	Aşağı maden (Me)
2	Altıparmak (Y)	Akdamla (Ş)	Adagül (B)	Aş. Şahinler (Arh)	Bademkaya (Y)	Esendal (Y)	Bakırköy (Me)
3	Aralık (B)	Akdere (K)	Ardıçlı (Mu)	Balıkköy (H)	Boyalı (Ard)	Esenkıyı (H)	Bakırtepe (Y)
4	Arkaköy (B)	Akpınar (B)	Çamlı (H)	Balıklı (Arh)	Boyalı (Y)	Esenyaka (Y)	Damar (Mu)
5	Başköy (Arh)	Aş. Irmaklar (Ard)	Çamlıca (Ş)	Balıklı (Ş)	Çakıllar (Ard)	Gökçe (Ard)	Demirkapı (Ş)
6	Başköy (H)	Bulanık (Ard)	Çamlıca (Y)	Güvercinli (H)	Çamurlu (K)	Güneşli (Arh)	Demirkent (Y)
7	Başköy (Mu)	Çağlıpınar (Ş)	Çıralar (Ard)	Maralköy (B)	Eşmekaya (H)	Güneşli (B)	Demirköy (Y)
8	Başoba (H)	Çağlıyan (Ş)	Çıralı (Y)	Yu. Şahinler (Arh)	Kayabaşı (Ş)	Güneşli (H)	Gümüşhane (Ard)
9	Boğazköy (B)	Çağlıyan (Y)	Çimenli (H)		Kayadibi (B)	Güngören (Arh)	Gümüşözü (Y)
10	Boyuncuk (Arh)	Çayağzı (Ş)	Çimenli (Me)		Kayadibi (Ş)	Karlı (Ard)	Kömürlü (Y)
11	Ciritdüzü (Ş)	Çaylıköy (B)	Çimenli (Mu)		Kayaköy (K)	Soğucak (Arh)	Küre (Mu)
12	Çukur (Ş)	Çermik (Ş)	Fıstıklı (Me)		Kayalar (B)	Yıldızlı (Arh)	Maden (Ş)
13	Dağeteği (Y)	Çoraklı (Ş)	Gürgencik (Arh)		Kılıçkaya (Y)		Yu. maden (Me)
14	Derinköy (Me)	Derecik (Arh)	Karaağaç (Ş)		Kireçli (Ş)		
15	Dikmenli (Me)	Dereiçi (K)	Kavakköy (Arh)		Kireçlik (Arh)		
16	Dikyamaç (Arh)	Dereiçi (Ş)	Kestanealan (Arh)		Morkaya (Y)		
17	Düzköy (B)	Dereiçi (Y)	Kınalıçam (Y)		Taşlıca (Me)		
18	Geçitli (Ard)	Dereüstü (Arh)	Kızılcık (Ard)				
19	Hendek (H)	Gümüşdere (K)	Meşecik (Y)				
20	Kapıköy (Ard)	Havuzlu (Y)	Meşeköy (Ard)				
21	Karşıköy (B)	Ilıca (Ş)	Meşeli (Ş)				
22	Köprüyaka (Ş)	Irmakyanı (Y)	Ormandibi (Y)				
23	Meydancık (Ş)	Kaynarca (B)	Ormanlı (Me)				
24	Naldöken (Ard)	Kurudere (Ş)	Otluca (Ş)				
25	Ortaköy (Arh)	Pınarlı (H)	Pırnallı (Me)				
26	Ortaköy (Me)	Pınarlı (Ş)	Sümbüllü (Me)				
27	Ovacık (Ard)	Serinsu (Y)	Yeşilce (Ş)				
28	Sarp (K)	Subaşı (H)	Yeşilköy (B)				
29	Sırtoba (Arh)	Susuz (Ş)	Yeşilköy (H)				
30	Tepebaşı (Ş)	Üçırmak (Arh)					
31	Tepedüzü (Ard)	Yoldere (H)					
32	Tepeköy (Ş)	Yu. Irmaklar (Ard)					
33	Tepeyurt (Arh)						
34	Yamaçlı (Ş)						
35	Yamaçüstü (Y)						
36	Yarbaşı (Y)						
37	Yokuşlu (Y)						
38	Zedoban (B)						

**Ard: Ardanuç, Arh: Arhavi, B: Borçka, H: Hopa, K: Kemalpaşa, Me: Merkez, Mu: Murgul, Ş: Şavşat, Y: Yusufeli, Aş: Aşağı, Yu: Yukarı.*

Vadilerin bu kadar yaygın olduğu bir ilde, içerisinde vadi kelimesinin geçtiği köy adının olmaması oldukça dikkat çekicidir. Aslında vadi anlamına gelen Gürcüce "xevi-xev-hev" kelimesi ile Ermenice "tsor-sor-zor" kelimesi eski adlandırmalarda oldukça yaygın bir şekilde kullanılmıştır (Artvinli, 2013: 35-36). Ancak yazı dilinde bu kelimeler vadiye karşılık gelse de, halk arasındaki kullanılışıyla dereyi ifade eder. Nitekim yörede sıkça kullanılan "Biz aynı derenin insanıyız" ifadesi, aslında o derenin açmış olduğu vadi boyunca kurulmuş olan köylerde yaşayanları ifade etmekte ve bir aidiyet oluşturmaktadır.

Artvin ilinde geniş düz alanlar yok denecek kadar azdır. Ancak çevresine göre nispeten düz olan alanlarda kurulan köyler mevcut olup, bunlara Düzköy, Ciritdüzü gibi adlar verilmiştir. Bununla birlikte bazılarında (Meydancık, Ovacık gibi) düz alanın küçük olduğunu vurgulayan '-cık' eki de kullanılmıştır. Köylerin kurulduğu alanın oldukça eğimli ve sarp araziye sahip olduğu, bazen doğrudan (Dikyamaç, Sarp, Yokuşlu, Yarbaşı gibi) ifade edilmişken; bazen de yapılan benzetme ve betimlemelerle (Naldöken) durum ortaya konulmuştur.

Artvin ili, genel anlamda nemli bir iklime sahip olup, hidrografik kaynaklar bakımından da oldukça zengindir. Yaşamın temel faktörlerinden olan su, beşeri faaliyetleri ve buna bağlı olarak yerleşmelerin kuruluşunu doğrudan etkilemektedir (Tanoğlu, 1966: 228). Bu kapsamda il sınırları içerisindeki birçok köy su kaynakları dikkate alınarak kurulmuş olup, bunlardan 32'si adını yörenin çeşitli hidrografya unsurlarından almıştır (Tablo 5). Araştırma sahası büyük oranda Çoruh nehri ve kollarının oluşturduğu sık bir akarsu ağına sahiptir. Bu nedenle köylerin adlandırmasında içerisinde dere, çay, ırmak, pınar, su, damla gibi hidrografik ifadeler geçen çok sayıda köy (Akdamla, Akdere, Akpınar, Çayağzı, Dereiçi, Irmakyanı, Subaşı gibi) vardır. Ayrıca yörede eğim değerlerinin yüksek olması akarsuların hızlı akışlı olmasına ve eğim kırıklığının bulunduğu yerlerde şelalelerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bulanık, Çağlıyan, Çağlıpınar, Kaynarca gibi köy adları da akarsuların bu özelliklerini yansıtan isimler olmuştur. Ayrıca az önce verilen örneklerde geçen "Ak" ifadesi de akarsuların çağlayarak aktığının bir göstergesi niteliğindedir. Sıcak su kaynağı bulunan köylere ise Çermik ve Ilıca

isimleri verilmiştir. Artvin ilinde çok yaygın olmamakla birlikte, su yetersizliğine işaret eden Susuz, Çoraklı gibi köy adlarıyla da karşılaşılmaktadır. Bu köyler Ardahan sınırında yer alan Şavşat ilçesine bağlı olup, ilçedeki yağış değerleri kıyı ilçeleri kadar yüksek değildir (Orhan, 2015: 49). Bununla birlikte bu adlandırmaların görece bir değerlendirmenin sonucu olduğu ve köy yerleşim alanı içinden herhangi bir akarsuyun doğrudan geçmemesinin bunda etkili olduğu düşünülmektedir.

Bölgenin iklim ve toprak özelliklerine bağlı olarak Artvin ilinde, zengin bir doğal bitki örtüsü varlığı ortaya çıkmıştır. Doğal bitki örtüsü, yapacak ve yakacak olarak kullanılmasının yanında hayvan beslenmesinden, mesken yapımına kadar kır hayatının her noktasında yer alan ve böylece hayatın şekillenmesini doğrudan etkileyen coğrafi çevre faktörlerindendir. Bu sebeple kır hayatının temel unsurlarından birisi olan doğal bitkilerin isimleri de köy ismi olarak yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (İbret, 2003: 71). Ayrıca doğal bitki örtüsü o bölgenin iklim ve toprak özelliklerine bağlı olarak ortaya çıkacağından dolayı, bu adlandırmalardan köyün genel özelliklerinin anlaşılması da mümkün olabilmektedir. Artvin'deki en yaygın bitki örtüsü formasyonunu ormanlar oluşturmaktadır. Nitekim il arazisinin yaklaşık %54'ü ormanlarla kaplıdır (Eminağaoğlu, 2015: 56). Bu nedenle köy adlandırmalarında daha yaygın olarak ya doğrudan orman kelimesi kullanılmış (Ormandibi ve Ormanlı) ya da ormanı oluşturan ağaç türleri (Ardıçlı, Çamlıca, Fıstıklı, Gürgencik, Karaağaç, Kestanealan, Meşeli, Pırnallı gibi) isme kaynaklık etmiştir. Artvin Merkez ilçeye bağlı olan Fıstıklı köyünün adı, her ne kadar ilk bakışta tarımsal bir ürüne bağlı olarak adlandırılmış gibi görünse de, aslında bu köy sınırları içerisinde yer alan ve doğal olarak yetişmiş olan fıstık çamı ağaçlarından esinlenerek verilmiştir. Yusufeli ilçesine bağlı Kınalıçam köyünün adı ise, köy sınırları içerisinde yer alan ve gövdesi sarımsı-kızılımsı bir renge sahip olan sarıçam ağaçlarından dolayı verilmiş olmalıdır. Yörede farklı ağaç, çalı ve çiçek türleri (Ahlat[3], Kızılcık, Sümbüllü gibi) ile özellikle çayır ve mera alanlarının varlığına vurgu yapan (Çimenli, Otluca gibi) köy adları da kullanılmıştır. Ayrıca doğal bitki örtüsünün oluşturduğu manzara üstünlüğünü ve görsel ahengi ortaya koymak açısından da Yeşilce, Yeşilköy gibi adlandırmalar da yapılmıştır.

İldeki floristik çeşitlilik, fauna zenginliğini de beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte fauna türleri köy adlarında kendilerine doğal bitki örtüsü elemanları kadar yer bulabilmiş değildir. İldeki fauna varlığından esinlenerek verilen köy adı sadece sekizdir. Bunların yarısı da akarsulardaki balık popülasyonunu vurgulamaya (Alabalık, Balıkköy, Balıklı) yöneliktir. Geriye kalanlarında ise şahin, güvercin ve maral adlandırmalarda etkili olmuştur (Tablo 5).

Yöre sakinlerinin ad vermede göz önünde bulundurduğu doğal faktörlerden biri de, ilk bakışta dikkat çeken çevrenin litolojik yapısıdır. İldeki 17 köyün adı litolojik yapısı dikkate alınarak verilmiştir (Tablo 5). Sarp ve kayalık bir arazi yapısına sahip olan ilde, köylerin adında özellikle kaya, taş, çakıl gibi ifadeler yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Kayaçların renk (Morkaya, Boyalı gibi), dış görünüm (Bademkaya, Eşmekaya, Kılıçkaya gibi) özellikleri ile yerleşmenin kayalık alana göre konumu (Kayabaşı, Kayadibi gibi) üzerinden adlandırmalar yapılmıştır. Yusufeli'ne bağlı Morkaya köyüne çevrede yer alan mor ve kızıl renkli volkanik kayalardan (Tıraş, 1994: 116) dolayı bu ad uygun görülmüşken; farklı renklerin hâkim olduğu arazi yapısına sahip olan köylere ise Boyalı[4] adı verilmiştir. Ayrıca kayacın cinsi (Kireçli, Kireçlik gibi) de bu konuda belirleyici olduğu gibi, bölgenin heyelan ve kaya düşmesi riskine sahip olduğunu gösteren ifadeler (Akantaş) de kullanılmıştır. İlde adını toprak özelliklerinden alan köy fazla olmamakla birlikte, Kemalpaşa ilçesine bağlı Çamurlu köyünü buna örnek verebiliriz.

İklim, bir bölgede yaşayan insanların yaşantısını etkileyen en önemli doğal çevre unsurlarının başında gelmesine rağmen, Artvin ilinde köy adlarına çok fazla etki etmemiştir. Bununla birlikte güneşlenme durumu (Güneşli, Güngören gibi), rüzgâr esme sıklığı ve hızı (Dalkırmaz, Esendal, Esenkıyı, Esenyaka gibi) ile sıcaklık ve yağış türü (Soğucak, Karlı) ile bağlantılı isimlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca bazı köylere Gökçe, Yıldızlı gibi gökyüzü ile bağlantılı adlar verilmiştir (Tablo 5).

Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (MTA) kayıtlarına göre, Artvin ilinde en yaygın olarak bulunan madenler, bakır-kurşun-çinko (Cu-Pb-Zn) bileşiği, manganez (Mn) ve altın (Au)'dır (MTA, 2010). Ancak bunlardan manganez madeninin köy ismi olarak kullanımı ülkemiz genelinde yaygın olmayıp, Artvin ilinde de rastlanılmamaktadır. İldeki altın yataklarının keşfi ise günümüze yakın zamanlarda gerçekleşmiş olup, bu nedenle herhangi bir köyün adına kaynaklık etmemiştir. Ancak ildeki bakır madeni yataklarından adını alan köy sayısı azımsanmayacak bir düzeydedir (Tablo 5). Zira doğrudan bakır adının kullanıldığı köy adları (Bakırköy, Bakırtepe) olduğu gibi, bakır ile bağlantılı olmasına rağmen genel olarak maden kelimesinin kullanıldığı köyler (Maden, Aşağı Maden, Yukarı Maden gibi) de bulunmaktadır. Ayrıca yine

[3] Yaban armudu, dağ armudu anlamlarına gelmektedir (TDK, 2020).

[4] Artvin ilinde biri Ardanuç, diğeri de Yusufeli ilçelerine bağlı iki Boyalı köyü bulunmaktadır. Bunlardan Ardanuç-Boyalı köyü kumtaşı, marn, killi kireçtaşı ve şeylin bir arada yer aldığı bir arazide yer alırken (Rızvanoğlu, 2003, 6); Yusufeli-Boyalı köyü de andezit, tüf ve bazalt gibi volkanik kayaçların yanı sıra tortul tabakaların da bulunduğu farklı renklere sahip bir arazi ünitesine (Tıraş, 1994: 116) sahiptir.

Murgul ilçesine bağlı olan Damar ve Küre köylerinin adları da bakır madeni ile ilişkilidir. Nitekim TDK Türkçe sözlüğüne göre, küre kelimesi madenci ocağı, maden fırını anlamlarına da gelmektedir (TDK, 2020). Muvahhid Zeki, 19. yüzyılın başlarında Artvin ilinde üç bakır fabrikasının bulunduğundan bahsetmektedir. Bunlar Kuvarshan (Bakırköy'ün eski adı), Murgul ve Hod (Aşağı ve Yukarı Maden köylerinin eski adı) fabrikalarıdır (Demirel, 2010a: 70-75). Günümüzde bu fabrikalardan Murgul'daki aktif olup, diğerleri kapanmıştır. Artvin ilinde demir madeni çok yaygın bulunmamakla birlikte, eskiden bu madenin işletildiği bazı köylere demir ile bağlantılı ad verilmiştir. Yusufeli ilçesine bağlı olan Demirkent ve Demirköy bunlara örnek verilebilir. Birbirine yakın olan bu iki köyden Demirkent'in eski adı Nig(k)zevan olup, bu kelime Ermenice'de Demirkent anlamına gelmektedir. Geçmişte buradan çıkarılan demir madeninden çelik de üretildiği ve bu çeliğin Nikzevan çeliği adıyla nam yaptığı ifade edilmektedir (Artvinli, 2013: 201). Yörede köylere ad vermiş olan diğer bir maden de gümüştür. MTA kayıtlarına göre yörede bulunan gümüş madeni saf olmayıp, başta bakır ve altın olmak üzere diğer bazı madenlerle birlikte yataklanmıştır. Bununla birlikte Ardanuç'un 1551 yılında Osmanlı tarafından fethedilmesinden birkaç yıl sonra, bu ilçeye bağlı olan Gümüşhane köyündeki gümüş madeninin işletildiği ve buradan çıkarılan gümüş ile Kanuni Sultan Süleyman adına gümüş para bastırıldığı kaynaklarda geçmektedir. Günümüzde bu bölgede maden işletmeciliği tamamen bitmiş durumdadır (Rızvanoğlu, 2003: 120). Yine MTA kayıtlarında ildeki tek linyit yatağı olarak gösterilen ve Yusufeli ilçesi sınırları içerisinde yer alan sahadaki köylerden birinin adı da Kömürlü olarak belirlenmiştir. Ancak günümüzde bu köyde de herhangi bir işletme söz konusu değildir.

İnsanoğlu yaşadığı çevreyi fiziki koşullarına göre betimlediği gibi, bizzat kendilerinin de şekillendirici olarak süreç içerisinde yer aldığı beşerî çevre özellikleri ile de özdeşleştirmiştir. Buna göre yaşadığı yerleşim yerlerine beşerî coğrafya özelliklerine göre de adlar vermiştir. Bu kapsamda o bölgede yaşamış olan boy, sülale veya şahıs adlarına, yürütülen ekonomik faaliyet ve meslek gruplarına, öne çıkan tarım ve hayvancılık faaliyetleri ile bu faaliyetler sonucu elde edilen ürünlere, ulaşım olanaklarına, o bölgede daha önce bulunan ve günümüzdeki köyün çekirdeğini oluşturan bağlı yerleşmeye, tarihi ve dini yapıyı ön plana çıkaran betimlemelere adlandırmalarda yaygın olarak başvurulmuştur. Nitekim Artvin ilindeki köy yerleşim adlarının 132'si (%41.3)'ü adını beşeri çevre özelliklerinden almıştır (Tablo 6).

Araştırma sahasında adını boy isimlerinden alan köy sayısı oldukça azdır. Aslında köylerin eski isimlerinde hem Türk hem de Gürcü boy adlarına daha fazla rastlanılmaktaydı. Örneğin Yusufeli ilçesindeki eski adı Hüngâmek (Hüngamek-i Süfla: Dokumacılar köyü, Hüngamek-i Ulya: Yüncüler köyü) olan köyün adını, Hun ve Gimek adlı Türk boylarının bileşiminden aldığı belirtilmiştir (Artvinli, 2013: 64). Yine Ardanuç'a bağlı Hive (Geçitli) ve Suara (Soğanlı) isimlerinin de Türk boyu adı olduğu ifade edilmektedir (Rızvanoğlu, 2003: 119). Şavşat ilçesine bağlı olan Kayadibi köyünün eski adının ise Saka-hazar (halk arasında Sihızır şeklinde söylenmektedir) kökünden geldiği ve bu bölgede önce Sakaların (İskitler) ve sonrasında da Hazar Türklerinin yaşadığı dile getirilmiştir (Özgül, 2015: 168). Gürcücede bir kelimenin sonuna gelen -eti eki[5] de bölgenin kime ait olduğu hakkında ipucu verir: Klarçeti (Ardanuç-Bereket köyünün eski adı) Klarç yurdu, Turmanet (Şavşat-Kayabaşı köyünün eski adı) Turman yurdu gibi. Yapılan ad değişikliklerinde ise boy adı taşıyan köy adlarının önemli bir bölümü değiştirilmiştir. Bununla birlikte Sakalar, Osmaniye, Osmanlı, Karaosmaniye gibi adlandırmalar, hem daha önce yaşayan boylara hem de Osmanlı imparatorluğuna izafeten verilmiştir (Tablo 6).

Bölgede sülale birliği oldukça önemli görüldüğü için, sülale adlarının köy adlarına önemli oranda kaynaklık ettiği söylenebilir. Örneğin Köseler, Müezzinler, Okumuşlar, Seyitler, Atanoğlu ve Efeler sülale adlarından esinlenerek oluşturulmuş köy adlarındandır. Özellikle mahallelerin adlandırılmasında sülale adları daha belirleyici olmaktadır. Artvin ilindeki köylerin bir kısmına ise köyü ilk kuran kişi veya kişiler ile ileri gelen şahısların adı verilmiştir. Çeşitli özellikleriyle öne çıkan kişilerin adlarının bir mekâna verilerek o kişiyi ebedileştirme düşüncesi, birçok toplumda görülmekte olup gayet doğal bir gereksinimdir (Sakaoğlu, 1984: 259). Araştırma sahasındaki Muratlı, Zekariyaköy ve Kazımiye bu gruptaki köylere örnek gösterilebilir. Ayrıca bazen şahıs adından daha çok sayısı (Dokuzoğul, Üçkardeş, Üçler gibi) ifade edilmiştir. Bazen de şahsın lakabı köye ad olmuştur. Örneğin Ardanuç ilçesine bağlı İncilli (Muvahhid Zeki'nin eserinde İncili olarak geçer) köyünün adının, bu köylü olan Osmanlı dönemi önemli devlet adamı İncili Çavuş'a izafeten verildiği ifade edilmiştir (Demirel, 2010a: 147). Aynı ilçeye bağlı olan Ferhatlı köyü ise, adını meşhur Ferhat ile Şirin efsanesinden almıştır. Efsaneye göre Ferhat'ın deldiği dağın bugünkü Ferhatlı köyü sınırları içerisinde yer alan Vasnet dağı olduğu, 1646 yılında bölgeyi ziyaret eden Evliya Çelebi tarafından da ifade edilmiştir (Rızvanoğlu, 2003: 121).

[5] Gürcüce'de bu ek, sonuna geldiği kelimeye '… yurdu' anlamı katar.

Tablo 6: Artvin İlinde Adını Beşerî Çevre Özelliklerinden Alan Köylerin Farklı Alt Gruplara Göre Dağılımı.

Beşeri Çevre Özelliklerinden Adını Alan Köyler							
Sıra	**Boy, Sülale veya Şahıs Adı**	**Tarihi ve Dini Yapı**	**Meslekler**	**Tarım**	**Hayvancılık**	**Ulaşım**	**Önceki Bağlı Yerleşme**
1	Atalar (Ş)	Camili (B)	Avcılar (Ard) *	Ambarlı (B)	Arılı (Arh)	Köprügören (Y)	Ağıllar (Me)
2	Atanoğlu (B)	Çifteköprü (B)	Avcılar (B)	Arpacık (Y)	Aş. Koyunlu (Ş)	Köprülü (Ş)	Beşağıl (Me)
3	Çavuşlu (B)	Erenköy (Mu)	Avcılar (Y)	Arpalı (Ş)	Balalan (Y)	Liman (K)	Çiftlik (Ş)
4	Çavuşlu (H)	Erenköy (Y)	Balcı (B)	Bağcılar (Me)	Ballı (Ard)	Ulaş (Arh)	Günyayla (Y)
5	Dokuzoğul (Me)	Erenler (Me)	Balcılı (Y)	Bağlıca (Ard)	Koyuncular (H)	Yolağzı (Ard)	Oba (Ş)
6	Efeler (B)	Eskikale (Ş)	Bıçakçılar (Y)	Bahçeli (Y)	Petek (Mu)	Yolgeçen (Arh)	Yaylacık (Ard)
7	Ferhatlı (Ard)	Hamamlı (Me)	Bostancı (Y)	Ballıüzüm (Me)	Peynirli (Ard)	Yolüstü (Ard)	Yaylalar (Y)
8	İncilli (Ard)	Hanlı (Ş)	Demirci (Ş)	Bereket (Ard)	Sütlüce (Y)		Yüksekoba (Y)
9	Karaosmaniye (K)	Hisarlı (Ard)	Demirciler (B)	Cevizli (Ş)	Tosunlu (Ard)		
10	Kazımiye (K)	İnanlı (Y)	Demirdöven (Y)	Cevizlik (Ard)	Yağlı (Ş)		
11	Kocabey (Ş)	İşhan (Y)	Dokumacılar (Y)	Cevizlik (Y)	Yu. Koyunlu (Ş)		
12	Köseler (Me)	Kale (B)	Dülgerli (Arh)	Çavdarlı (Ş)			
13	Muratlı (B)	Kemerköprü (Arh)	Güreşen (B)	Çeltikdüzü (Y)			
14	Müezzinler (Ard)	Konaklı (Ard)	Hızarlı (Me)	Darıca (Y)			
15	Okumuşlar (Me)	Konaklı (Arh)	Kaşıkçı (Ard)	Dutlu (Ş)			
16	Osmaniye (K)	Oruçlu (Me)	Korucular (Mu)	Ekşinar (Ard)			
17	Osmanlı (Mu)	Şehitlik (Me)	Köprücü (K)	Elmalı (Ş)			
18	Sakalar (Me)	Taşköprü (Ş)	Küplüce (Ş)	Erikli (Ş)			
19	Seyitler (Me)	Tekkale (Y)	Küplüce (Y)	Fındıklı (B)			
20	Üçkardeş (K)	Veliköy (Ş)	Örücüler (B)	Harmanlı (Ard)			
21	Üçler (Arh)	Ziyaret (Ş)	Pamukçular (Y)	Kalburlu (Me)			
22	Yaşar (Ş)		Sebzeciler (Y)	Kirazalan (Y)			
23	Yavuzköy (Ş)		Şalcı (Ş)	Kirazlı (Ş)			
24	Zekeriyaköy (Ard)		Tarakçılar (Y)	Mısırlı (Ş)			
25			Taşkıran (Y)	Narlık (Y)			
26			Tütüncüler (Me)	Salkımlı (Me)			
27			Ustalar (Ard)	Sebzeli (Ş)			
28			Vezirköy (Me)	Soğanlı (Ard)			
29			Yağcılar (Y)	Tütünlü (Ard)			
30			Yüncüler (Y)	Üzümlü (Ş)			
31				Yoncalı (Ş)			
32				Zeytincik (Y)			
33				Zeytinlik (Me)			

**Ard: Ardanuç, Arh: Arhavi, B: Borçka, H: Hopa, K: Kemalpaşa, Me: Merkez, Mu: Murgul, Ş: Şavşat, Y: Yusufeli, Aş: Aşağı, Yu: Yukarı.*

Artvin ilindeki bazı tarihi yapılar da köylere isim kaynağı olmuştur. Bu tarihi yapılar arasında başta kale (Kale, Tekkale, Eskikale, Hisarlı gibi) ve köprüler (Kemerköprü, Çifteköprü, Taşköprü gibi) gelmektedir. Bununla birlikte Hanlı, Hamamlı ve Konaklı gibi diğer tarihi yapılardan esinlenerek ad verilmiş köyler de vardır. Yörede bazı köyler ise bünyesinde yer alan tarihi yapılar sayesinde eski adlarını korumuştur. Örneğin Yusufeli'ne bağlı olan İşhan köyünde, 10. yüzyılda yapılmış olan (Artvin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2020) İşhan Manastırı bulunmaktadır. Aslında köyün adı, 1957-1960 döneminde Dağyolu olarak değiştirilmiş olmakla birlikte, bu isim çok fazla rağbet görmemiş ve 1970 yılından itibaren resmi kaynaklarda tekrar İşhan adı kullanılmaya başlanmıştır.

Dini değer (İnanlı, Oruçlu, Şehitlik gibi), yapı (Camili) ve şahıslar (Erenköy, Erenler, Veliköy, Ziyaret gibi) da köy adlarına kaynaklık etme açısından yaygın bir şekilde başvurulan özelliklerdendir. Örneğin Şavşat ilçesine bağlı Veliköy'e, bu köyde var olan ve *Veysel Karani Hazretlerine* ait olduğu rivayet edilen külah ile yıpranmış bir seccadeden (tekke ve zaviyelerin kapatıldığı dönemde bunlara Devlet tarafından el konulmuştur) dolayı veli adının layık görüldüğü söylenmektedir (Demirel, 2010a: 83-84; Torun, 1998: 143). Yine Şavşat ilçesine bağlı olan Ziyaret köyü de adını bir tanesi köyün içerisinde, diğeri de köyün batısında yer alan tepenin (Ziyaret Tepesi) üzerinde bulunan eski mezarlardan almıştır. Define arayanlar tarafından önemli oranda tahrip edilmiş olan bu mezarların, kimlere veya hangi döneme ait olduğu bilinmemekle beraber, köylülerin ifadesine göre gerek kıbleye dönük olarak yapılmış olmaları ve gerekse mezarlığın iç dizaynı Müslüman mezarlığı olduğu izlenimini vermektedir (Orhan, 2015: 140).

İnsanları nitelerken en fazla kullanılan özelliklerden biri de meslekleridir. Bu kapsamda köy adlandırmalarında o bölgede yaşayanların geçimlerini hangi ekonomik faaliyetle sağladıkları ve hangi meslek gruplarının egemen olduğu önemli bir kriter olarak göz önünde bulundurulmuştur. Bu kapsamda Artvin ilinde tarımsal faaliyetlere ilişkin meslekler (Balcı, Balcılı, Bostancı, Pamukçular, Sebzeciler, Tütüncüler, Yağcılar gibi) ile dokumacılık (Dokumacılar, Örücüler, Şalcı, Yüncüler gibi) ve demircilik (Demirci, Demirciler, Demirdöven gibi) meslekleri köy adlandırmada en yaygın kullanılanlar olmuştur. Örneğin Yusufeli ilçesine bağlı olan "Bostancı" köyünün adı, köyde yaşayan ailelerin bir kısmının, Doğu Anadolu'nun değişik illerinde (Erzurum, Kars, Ağrı, Van gibi) tarla kiralayıp sebze yetiştiriciliği yapmaları dolayısıyla verilmiştir (Tıraş, 1994: 118; Kaymaz ve Albayrak, 2017: 355). Yine aynı ilçeye bağlı olan Yağcılar köyü ise, geçmişte

zeytin ve zeytinyağı üretiminin yaygın bir şekilde yapılıyor olması dolayısıyla böyle bir isim almıştır. Eskiden köylerin en önemli zanaatkârları arasında yer alan demirciler de köy ve mahallelerin adlandırılmasında yaygın olarak kullanılmıştır. Ancak zamanla değişen koşullar başta demircilik olmak üzere köylerde yapılan birçok faaliyetin terk edilmesine de sebep olmuştur. Yukarıda bahsedilenlere ek olarak farklı meslek gruplarını ön plana çıkaran adlandırmalar (Avcılar, Bıçakçılar, Kaşıkçı, Korucular, Köprücü, Küplüce, Tarakçılar, Taşkıran, Ustalar, Vezirköy gibi) ile karşılaşmak da mümkündür (Tablo 6). Artvin ilinde Küplüce adıyla iki köy (biri Şavşat, diğeri de Yusufeli ilçesine bağlı) bulunmakta olup, her ikisinde de geçmişte küp ve kap-kacak üretiminin yapılıyor olması böyle bir isimlendirmede etkili olmuştur.

Araştırma sahasındaki en önemli ekonomik faaliyet tarım ve hayvancılıktır. Bu nedenle köylere ad verilirken, o yörede ağırlıklı olarak yapılan tarımsal faaliyetin niteliği ve elde edilen tarımsal ürünler oldukça belirleyici olmuştur. Nitekim genel anlamda hayvancılığın da bir tarım faaliyeti olduğu düşünüldüğünde, tarımın Artvin ilinde köy adlarına en fazla kaynaklık eden (44 köy adı) özellik olduğu görülmektedir. Sadece ekip-biçme veya ekip-dikme şeklindeki tarımsal faaliyetler ile bu faaliyetler sonucunda elde edilen ürünlerin kaynaklık ettiği köy sayısı ise 33'tür. Buna göre genel sınıflandırmada adını topografik yapıdan alan köylerden (38 tane) sonra, bu grup gelmektedir. Araştırma sahasının iklim ve arazi yapısı, tarla tarımından ziyade, meyve ağacı dikimine daha uygundur. Bu nedenle köy adlandırmalarında da meyve adları ön plana çıkmaktadır. Nitekim sahada 18 köyün adı meyve türleri ile bağlantılıdır. Özellikle üzüm (Bağcılar, Bağlıca, Ballıüzüm, Salkımlı ve Üzümlü), ceviz (Cevizli ve Cevizlik), kiraz (Kirazlı ve Kirazalan), nar (Ekşinar ve Narlık) ve zeytin (Zeytincik ve Zeytinlik) adlandırmada en fazla başvurulan meyveler olmuştur. Ayrıca Dutlu, Elmalı, Erikli ve Fındıklı köyleri de adını bu köylerde yoğun olarak bulunan bu meyvelerden almışlardır.

Artvin ilinde tahıl (Arpacık, Arpalı, Çavdarlı, Çeltikdüzü, Darıca, Harmanlı, Kalburlu, Mısırlı ve Yoncalı) ve sebze üretimine (Bahçeli, Sebzeli ve Soğanlı) dayalı adlandırmalar da yapılmıştır. Bunlara ek olarak, Bereket ve Ambarlı gibi genel anlamda tarımsal verimin yüksek olduğunu ifade eden adlar da kullanılmıştır. Örneğin bunlardan Bereket köyü Ardanuç ilçesine bağlı olup, bölge şartlarına göre geniş sayılabilecek sulanabilir düz arazilere sahiptir.

Tarımsal faaliyet ve ürünlerden adını alan köyler ile bağlantılı en dikkat çekici husus, bu köylerin hemen tamamının iç kesimde yer alan Ardanuç, Şavşat ve Yusufeli ilçelerine bağlı olmalarıdır (sadece Ambarlı ve Fındıklı köyleri Borçka ilçesine bağlıdır). Gerçekten de meyve yetiştiriciliği bu ilçelerde daha yoğun yapılmakla birlikte, fındık gibi bazı türlerin daha yoğun olduğu kıyı ilçelerinde böyle bir adlandırmanın yapılmamış olması dikkat çekicidir. Hatta çay tarımı ile özdeşleşen bu ilçelerde bu bitkiye dair bir adlandırma da görülememiştir. Bunda bölgedeki çay tarımının geçmişinin çok eskilere gitmemesi ve henüz o yıllarda ekonomik değerinin yöre sakinleri tarafından fark edilmemiş olmasının etkili olduğu düşünülebilir.

Artvin ilinde hayvancılık faaliyetleri ile hayvansal ürünlere bağlı olarak isimlendirilmiş 9 köy bulunmaktadır. Bunların altısı büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık faaliyetleri (Aşağı Koyunlu, Yukarı Koyunlu, Koyuncular, Peynirli, Sütlüce, Tosunlu ve Yağlı) ile bağlantılı iken, üç tanesi de bu köylerde yapılan arıcılık faaliyetleriyle (Arılı, Ballı, Petek) ilgilidir. Artvin ilinde birçok köyde arıcılık ve bal üretimi yapılıyor olmakla birlikte, söz konusu köyler için adlandırmalar daha uygun görülmüştür. Bunlardan Ardanuç ilçesine bağlı olan Ballı köyü, yöre sakinlerinden alınan bilgiye göre, adını köye giden yol güzergâhı üzerinde bulunan 300 m yüksekliğe sahip dik kayalıklarda arıların doğal olarak yaptıkları baldan almıştır. Hatta yörede bu kayalara balkayası adı da verilmiştir (Ardanuç Kaymakamlığı, 2020).

Araştırma sahasının dağlık ve engebeli yapısı ulaşım faaliyetlerini zorlaştırdığı gibi, bu açıdan avantajlı olan köylere de bu özelliklerini vurgulayan adlar verilmesine vesile olmuştur. Genellikle vadi içerisinde kolay erişilebilen alanda bulunan ve köy gruplarına giden yol güzergâhının merkezinde yer alan bu köyler için yol (Yolağzı, Yolgeçen ve Yolüstü) ve köprü (Köprügören ve Köprülü) kelimeleri kullanılarak adlandırmalar yapılmıştır. Bunlara ek olarak araştırma sahasında deniz ile bağlantılı tek isimlendirme olan Liman köyü, adını sahilinde yer alan ve fırtınalı havalarda balıkçı tekneleri için bir sığınak oluşturacak küçük koydan almıştır (Koday, 1995: 124).

Artvin ilinde bazı köylere o bölgede daha önce bulunan ve günümüzdeki köyün çekirdeğini oluşturan bağlı yerleşmenin adıyla bağlantılı isimler verilmiştir. Bu tür bağlı yerleşmeler arasında yayla (Günyayla, Yaylacık ve Yaylalar), ağıl (Ağıllar ve Beşağıl), oba (Oba ve Yüksekoba) ve çiftlik (Çiftlik köyü) ön plana çıkmaktadır.

Araştırma sahasındaki köylerin bir kısmına, orada yaşayan insanların huy ve karakterlerinden (Anaçlı, Civan, Güleş, Özgüven, Şenköy, Şenocak gibi) esinlenerek ad verilmiştir. Ardanuç ilçesine bağlı olan Aydınköy'e köyden çok sayıda okumuş insan çıkmasından; Aşıklar köyüne ise aşık geleneğine bağlı olarak saz eşliğinde türkü ve koşma söyleyenlerin bulunmasından dolayı bu adlar verilmiştir. Bununla birlikte ilde adını bir nesneden (İbrikli, Taraklı ve Torbalı) veya renkten (Alaca, Karaköy ve Sarıbudak) alan köyler de bulunmaktadır (Tablo 7).

Tablo 7: Artvin İlinde Adını Çeşitli Özelliklerden Alan Köylerin Farklı Alt Gruplara Göre Dağılımı.

Diğer Bazı Özelliklerinden Adını Alan Köyler					
Sıra	**Duygu, Düşünce, Huy vs.**		**Eşya ve Nesne**	**Renk**	**Diğer**
1	Anaçlı (Ard)	Mutlugün (Y)	İbrikli (B)	Alaca (B)	Hamurlu (Ard)
2	Aşıklar (Ard)	Özgüven (Y)	Taraklı (B)	Karaköy (Ş)	Küçükköy (Arh)
3	Aydınköy (Ard)	Savaş (Ş)	Torbalı (Ard)	Sarıbudak (Me)	Öğdem (Y)
4	Beratlı (Ard)	Şenköy (Arh)			Örtülü (Ard)
5	Civan (B)	Şenköy (Ş)			Sakarya (Ard)
6	Çevreli (Y)	Şenocak (Ş)			Saylıca (Ş)
7	Düzenli (B)	Şerefiye (B)			Yanıklı (Me)
8	Düzenli (Ş)	Uğurköy (B)			Yeniköy (Y)
9	Güleş (Ard)	Ulukent (Arh)			
10	Güzelyurt (B)	Varlık (Me)			
11	Kabaca (Mu)	Zorlu (B)			
12	Kutlu (Ard)				

**Ard: Ardanuç, Arh: Arhavi, B: Borçka, H: Hopa, K: Kemalpaşa, Me: Merkez, Mu: Murgul, Ş: Şavşat, Y: Yusufeli.*

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yer adları, bir toplumun mekânı algılayışlarının, yaşam biçimlerinin, geçmişle olan bağlarının ve kültürel birikimlerinin sözcüklere dökülmüş halidir. Nitekim yer adlarının verilmesi alelade bir iş olmayıp, tüm bu özellikleri yansıtacak ortak aklın ürünü olan adlandırmalar tercih edilmektedir. Bu nedenle yer adlarının çalışılması, hem mekân ile insan arasındaki etkileşimin ortaya konulması hem de geçmişle olan kültürel bağların açığa çıkarılması bakımından oldukça önemlidir. Birçok medeniyete ve kültüre ev sahipliği yapmış olan Anadolu'da bu tür çalışmalara fazlaca ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak konunun kapsamı gereği ülkemiz genelindeki tüm yer adlarının tek bir çalışmada ele alınması oldukça zordur. Bu nedenle alan araştırmaları önem kazanmaktadır. Bu tür çalışmalar ile adeta bir yapboz parçası gibi bütündeki eksiklikler tek tek giderilmektedir. Eldeki çalışma da Artvin ilindeki bu boşluğu doldurmak ve ildeki köy yerleşmelerinin adlarını coğrafi bakış açısıyla ele almak amacıyla hazırlanmıştır. Benzer çalışmaların artırılarak ülke geneline yaygınlaştırılması bu bakımdan önem arz etmektedir.

Artvin ili eski köy adları açısından ele alındığında Türkçe, Gürcüce, Lazca ve Ermenice kökene sahip köy adları ile karşılaşılmaktadır. Ancak yapılan isim değişiklikleri ile eski köy adlarının (Türkçe olanların önemli bir kısmı da dâhil) hemen hepsi değiştirilmiş ve yerlerine Türkçe yeni adlar verilmiştir. Bu değişikliklerin bazıları geçerli gerekçelerle ve uygun yöntemlerle gerçekleştirilmişken, bazılarında ne yazık ki yerleşmenin özellikleri ile bağdaşmayan ve yöre sakinlerinin de pek içselleştiremediği adlandırmalar ortaya çıkmıştır. İsim değişikliklerinin yapılmasından çok uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen (bazılarında 60 yıl, bazılarında 100 yıla yakın), özellikle yaşlı kesimde eski isimleri kullanma eğiliminin yaygın olduğu görülmüştür. Bu kapsamda eğer bir isim değişikliği yapılması zorunlu ise, öncelikle içerisinde yerel halkın da yer alacağı, farklı disiplinlerden bilim insanlarının ve ilgili kuruluş temsilcilerinin bulunduğu geniş katılım ile oluşturulacak kurullar aracılığıyla yapılması gerekmektedir. Ayrıca bu süreçte izlenecek en uygun yolun, eski ismin Türkçe karşılığının yeni isim olarak verilmesi olacağı düşünülmektedir. Böylece kültürel birikim ve geçmiş ile olan bağlar korunabileceği gibi yöre ailelerinin ismi benimsemesi de daha kolay olacaktır.

Artvin ilindeki eski ve yeni köy adlarının belirlenmesinde coğrafi unsurların oldukça belirleyici olduğu görülmektedir. Bu durum, coğrafyanın yöre ailelerinin yaşamları üzerinde ne derece etkin olduğunu gözler önüne serdiği gibi, yöre insanının coğrafi anlamda iyi bir gözlemci olduğunu da ortaya koymaktadır.

Araştırma sahasındaki bazı eski köy adlarının kökeninin belirlenmesinde zorluklar yaşanmıştır. Hatta birçok kişinin köylerinin eski veya yeni adlarının anlamlarını veya neden böyle bir adlandırmanın yapıldığını bilmediği tespit edilmiştir. Bu durum geçmişten gelen ve yer adları üzerinden yapılan kültürel aktarımın unutulmasına ve kaybolmasına neden olabilir. Bu nedenle konunun farklı disiplinler tarafından da ele alınması ve yöre ailelerinin de bu çalışmaların sonuçlarından haberdar edilmesi faydalı sonuçlar ortaya çıkaracaktır.

International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)

To Cite This Article: Orhan, F. (2021). A geographical overview of the toponymic features of village settlements in Artvin province. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE),* 43, 278-297.

Submitted: October 08, 2020 **Revised:** November 30, 2020 **Accepted:** December 11, 2020

EXTENDED ABSTRACT

A GEOGRAPHICAL OVERVIEW OF THE TOPONYMIC FEATURES OF VILLAGE SETTLEMENTS IN ARTVIN PROVINCE

INTRODUCTION

The name is a description that identifies entities and allows them to be distinguished from its other counterparts. Names bear the traces of the human understanding regarding the universe, the quality and quantity of the relationship they establish with beings, and the logic of classification and its expression (Çolak Bostancı, 2009: 362). A naming is made for every being, whether they are alive or not. People are named when they are born, and are called out by this name throughout their lives. The belief that the name of a person is effective in the formation of his/her character is common in our society, and there are some scientific studies revealing this situation (Tarhan, 2017). In the naming of non-living beings, the process works exactly the opposite. In other words, while naming the objects, descriptions that leave traces in people's minds, that are identified with it and reflect their various characteristics ongoing for many years are chosen. In this sense, mankind has chosen to name the spaces on earth, as well. Particularly in the naming of settlements, it was consciously or unconsciously behaved in a sensitive manner, and names reflecting the characteristics of the region and the inhabitants of that region could agree upon were preferred. In this context, naming is the thing that makes places meaningful, takes any area away from being an ordinary physical part of the earth, and transforms it into a place that can be distinguishable for the individual and society, ascribes a meaning to it and transforms it into a place where an identity reflecting the culture is developed (Deniz and Ersöz, 2020: 528).

Place names are not only a matter of interest but also need attention in terms of their linguistic characteristics. The concept of naming is also linked to many social sciences such as archaeology, history, folklore, anthropology, sociology and geography. As a matter of fact, one of the most important issues that social sciences, especially geography focuses on, is the relationship between nature and culture (Yediyıldız, 1984: 25). Place names also contain important clues that reveal this relationship. Place names are among the important subjects of cultural geography studies since they emerged with the effect of the natural, cultural and social characteristics of the environment (Koca and Yazıcı, 2011: 1).

In our country, direct inclusion of place names in scientific studies by geographers started after the 1980s and has gained a boost in recent years. One of the pioneering works in this field belongs to Karaboran. Karaboran examined the toponyms in Yukarı Çukurova, Hatay-Maraş depression area from a geographical perspective and presented them in a paper during a symposium (Karaboran, 1982). The subject was discussed by many researchers from different disciplines in the Turkish Toponym Symposium organized by the Ministry of Culture and Tourism in 1984. Geographers Alagöz, Emiroğlu and Karaboran attended this symposium and presented papers on various topics related to toponyms. In the following years, the interest of geographers in toponym studies has increasingly continued. Although it is not possible to mention all these studies here due to the scope of the research, a general classification can be made regarding the areas studied. Firstly, in almost all the studies, certain scales of a city or district were investigated. In some of these studies, all the settlements in a administrative area (Sarı, 2007; Koca and Yazıcı, 2011; Karadeniz, 2018; Mollazade and Elmastaş, 2019) were discussed. Studies on urban settlements (Güner and Ertürk, 2004; Aliağaoğlu, 2007; Aliağaoğlu and Uzun, 2011; Günal, Şahinalp and Güzel, 2011; Günal, 2012; Kayserili, 2015 and 2016; Deniz and Ersöz, 2020) or villages that form the basis of rural settlements (İbret, 2003; Demirkaya and Arıbaş, 2006; Elmastaş, Şahinalp and Günal, 2011; Koday, Kaya and Akbaş, 2016; Alkan, 2017; Akbıyık, 2019; Can, 2019) are also common with regards to this perspective. In addition, studies that examine all the toponyms including the site names have also been conducted within the area of investigation (Bulut, 1996; Ceylan, 2004; Topal and İbret, 2020). A study that only examines the names of forest enterprises in the style of micro-toponym (Yılmaz and Kaya, 2018) and another study that focuses on the toponyms attributed to a word in the scale of our country (Şahin, 2004) have also been conducted.

Anatolia has hosted many civilizations since the beginning of history. Each civilization has left certain traces of itself and as a result, a cultural structure that can be called Anatolian mosaic, dominated by Turkish and Muslim stigma, has emerged (Orhan, 2019: 54). Naturally, this structure makes itself felt in toponyms, as well. In this context, it is possible to encounter toponyms belonging to different languages and civilizations in our country, although most of them are Turkish. These were pronounced in different ways depending on the language and dialect characteristics of those who used that name, some of these changed or disappeared completely over time and new ones were used instead (Tuncel, 2000: 24). Sometimes, this change caused the meaning a word contained to grow like a ball and to become something that includes values from many historical periods (Demirkaya and Arıbaş, 2006: 78).

In the study, village settlements in the province of Artvin were subjected to a research in terms of toponyms; the harmony of village names with the geographical, cultural and historical structure of the province and the sense of local people in naming were examined. In addition, the process of change in the toponyms of villages in the province of Artvin was also discussed in this study. The fact that the names of village settlements in the province of Artvin, as well as many parts of our country, have changed to a great extent is one of the factors that makes it difficult to conduct research on this subject. As a matter of fact, difficulties in reaching the meanings of all the old names made it necessary to classify the toponyms according to new names.

The Process of Changing Place Names in Artvin and Our Country

Changes in the names of provinces and districts in our country is made possible under a law. The change of other place names (village, attached settlement, location name, etc.) was generally carried out under the coordination of the Ministry of Interior. Although it is possible to find a village with a name change in almost every part of our country, it is seen that the rate is higher in the Eastern and Southeastern Anatolia regions and the Eastern Black Sea region (Tuncel, 2000: 23). The process of change in toponyms in Artvin province started with the decision of the Artvin Provincial General Assembly in 1925, and all the foreign origin village and neighborhood names in the province were changed (Demirel, 2010a: 139-140). However, in the administrative structure of that period, Artvin province included the districts of Merkez, Borcka, Şavşat, Ardanuç and Murgul. The process of change in the toponyms in Yusufeli, Arhavi, Hopa and Kemalpaşa districts, which were later connected to Artvin, started in 1957 with the establishment of the Specialized Board of Change In Toponyms and was probably completed until 1960.

In a study on the origin of toponyms in Artvin (Artvinli, 2013), 4076 old place names were examined; 35.5% of these are of Georgian, 15.6% Turkish, 13.9% are Laz, 4.4% are of Armenian origins. The origin of 29.7% of the old place names could not be determined (Figure 2). When the subject is examined in terms of old village names, it can be said that there is a similar distribution.

Toponymic Classification of Village Settlements in Artvin Province

Analyzing which factors are included in the toponyms can also show us the elements that stand out in that region in general. In toponym studies conducted by geographers, toponyms are generally divided into two main categories according to natural factors or features of human environment (Doğanay and Orhan, 2019: 429). According to this, of the 320 village names in Artvin province, 149 (46.6%) were named according to natural environment, while 134 (41.9%) were named according to characteristics of human environment. Some other features stand out in the naming of the remaining 37 (11.5%) (Figure 4).

It is more common to name settlements and sites in our country according to their natural characteristics (Karaboran, 1984: 108). In general, a similar situation is encountered in the province of Artvin, which draws attention with its steep, rugged natural structure showing diversities in many parts. As a matter of fact, more than 46% of the village names in the province are named after natural environmental characteristics. Among these, topographic structure, hydrographic features, natural vegetation and animal existence (fauna), lithological structure and soil features, mineral presence and climate characteristics can be shown (Table 5). The abundance of settlement names related to physical geography factors in the region can be described as a product of the strong bond of human beings with the natural environment (Kaya, 2013: 301).

While people described the environment in which they live according to physical conditions, they also identified it with the human environment features they joint as a conditioner themselves. Additionally, they gave names to their settlements according to the features of human geography. In this context, the name of the clan, family or persons who lived in that region, the economic activities and occupational groups, the prominent agricultural and livestock activities, the products obtained as a result of these activities, the transportation facilities, descriptions highlighting the historical and religious structure were widely used in toponyms (Table 6).

CONCLUSION AND EVALUATION

When the province of Artvin is evaluated in terms of old village names, Turkish, Georgian, Laz and Armenian village names are encountered. However, almost all the old village names (most of the Turkish ones, as well) were changed and replaced with new Turkish names. While some of these changes were carried out for valid reasons and with appropriate methods, some of them were incompatible with the characteristics of the settlement and the residents could not internalize them, unfortunately. Although many years have passed since name changes (some 60 years, some up to 100 years), it has been observed that the tendency to use old names is common, especially among the elderly. In this context, if it is necessary to create a toponym, it must be done through the committees formed with wide participation, including the local people, scientists from different disciplines and representatives of the relevant organizations. In addition, it is thought that the most appropriate way to follow in this process is to give the Turkish equivalent of the old name with the addition of the new name. Thus, ties with the cultural background and past can be preserved, and it will be easier for local families to adopt this name.

It is seen that geographical factors are very effective in determining the old and new village names in Artvin. This situation not only reveals to what extent the geography is effective on the lives of the local families, but also puts forth that the local people are good observers in terms of geography.

Kaynakça / References

Akar, A. (2006). Renge bağlı yer adlandırmalarında Muğla örneği. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 51-63.

Akbıyık, M. (2019). Şanlıurfa ili Birecik ilçesi köy yerleşmelerinin toponimik analizi. *Turkish Studies-Social Sciences,* 14(3), 193-214.

Alagöz, C. A. (1984). Türkiye'de yer adları üzerine bazı düşünceler. *Türk Yer Adları Sempozyumu'nda* sunulmuştur. Ankara, Türkiye.

Aliağaoğlu, A. & Uzun, A. (2011). Şehirsel toponimi (hodonimi): Türkiye için bir tipoloji denemesi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9(2), 123-133.

Aliağaoğlu, A. (2007). Lakap ve logolarda Türkiye şehirleri: anlamların coğrafyası. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 17, 293-290.

Alkan, A. (2017). Siirt ilinin eski köy adları üzerine coğrafi bir inceleme. *Türk Coğrafya Dergisi*, 68, 63-76.

Alkan, Ö. (2019). *Tarihi ve arkeolojik veriler ışığında Artvin*. (Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum). *https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/* adresinden edinilmiştir.

Altunışık, İ. (2009). *Coğrafi bakımdan Batman ili yer adları*. (Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara). *https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/* adresinden edinilmiştir.

Ardanuç Kaymakamlığı, (2020). 02 Eylül 2020 tarihinde *http://www.ardanuc.gov.tr/ardanuc-tarihi*, adresinden edinilmiştir.

Artvin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (2020). 26 Ağustos 2020 tarihinde *https://artvin.ktb.gov.tr/TR-55877/ishan-manastirkilisesi.html*, adresinden edinilmiştir.

Artvin Valiliği, (2018). 20 Ağustos 2020 tarihinde *http://www.artvin.gov.tr/murgul-ozmal-koyunun-adi-referandumla-osmanli-koyu-olarak-degistirildi*, adresinden edinilmiştir.

Artvinli, E. (2013). *Artvin Yer Adları Sözlüğü*. İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.

Bulut, İ. (1996). Sorgun yöresi köy ve mevkii adlarının kaynakları. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 3, 30-40.

Can, R. R. (2019). Doğal ve kültürel coğrafya özellikleri açısından Kırıkhan İlçesi'nde köy adları üzerine bir inceleme*. İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 348-361.

Ceylan, M. A. (2004). *Ege Adalarında Türkçe Yer Adları Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: Çantay Kitabevi.

Çolak Bostancı, G. (2009). Kişilere isim vermenin sahne arkası, *Turkish Studies*, 4(3), 362-375.

Demirel, M. (2010a). *Artvin Vilâyeti Hakkında Ma'lümât-ı Umümîye-Muvahhid Zeki.* İstanbul: Yusufeli Belediyesi Yayını, FSF Printing House.

Demirel, M. (2010b). *Yusufeli Tarihi*. İstanbul: FSF Printing House.

Demirkaya, H. & Arıbaş, K. (2006). Gölhisar, Çavdır ve Altınyayla (Burdur) ilçelerindeki kırsal yerleşme adlarının kaynakları. *Türk Coğrafya Dergisi*, 46, 77-88.

Deniz, T. & Ersöz, D. (2020). Safranbolu şehri yer adları: mekân, kimlik ve kültür. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE),* 42, 527-542.

Doğanay, H. & Orhan, F. (2014). Artvin ilinde nüfusun başlıca özellikleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 19(31), 1-22.

Doğanay, H. & Orhan, F. (2019). *Türkiye Beşeri Coğrafyası.* (6. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Doğru, A. M. (1984). Türk yer adları sempozyumu üzerine. *Türk Yer Adları Sempozyumu'nda* sunulmuştur. Ankara, Türkiye.

Elmastaş, N. Şahinalp, M. S. & Günal, V. (2011). Bitlis ili köy adlarına coğrafi bir yaklaşım. *VII. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu'nda* sunulmuştur. Bitlis, Türkiye.

Eminağaoğlu, Ö. (2015). *Artvin'de orman varlığı*. Ö. Eminağaoğlu (Ed.), *Artvin'in doğal bitkileri* içinde (s. 53-60). İstanbul: Promat Yayıncılık.

Emiroğlu, M. (1984). Bolu yöresi yer adları. *Türk Yer Adları Sempozyumu'nda* sunulmuştur. Ankara, Türkiye.

Eren, H. (1966). Yer adlarımızın dili. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-1965*, Ankara.

Erinç, S. (1986). Ekzonimler konusunda bir araştırma: Ege adalarının Türkçe adları. *İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni*, 2(3), 21-25.

Erinç, S. (1989). Güneydoğu Avrupa'da Türkçe ekzonimler. *İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni*, 6, 9-13.

Gök, N. (2008). Artvin Livası'nın Anavatan'a katılışı sırasındaki durumuna ilişkin belgeler. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 41, 97-99.

Gökçeer, F. (1984). Sempozyum açılış konuşması. *Türk Yer Adları Sempozyumu'nda* sunulmuştur. Ankara, Türkiye.

Göney, S. (1975). *Büyük Menderes Bölgesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Günal, V. (2012). Batman'da cadde adlandırmaları: Toplumsal bellek oluşturma ve şehirsel mekâna hâkim olma çabaları. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 25, 171-197.

Günal, V., Şahinalp, M. S. & Güzel, A., (2011). Coğrafi ortamın şehirsel mekân adlarına etkisi: Şanlıurfa şehri örneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 463-508.

Gündüz, A. (2001). *Çoruh Havzası ve Artvin*. Ankara: Ardanuç Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, Dizayn Ofset.

Güner, İ. & Ertürk, M. (2004). Türkiye il merkezi kent adlarının kaynakları üzerine bir araştırma. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 39-62.

Hanilçe, M. (2013). Vatan topraklarındaki imza: Türk yer adları, Zile kazası örneği (1455-1575). *Turkish Studies*, 8(2), 89-92.

İbret, B. Ü. (2003). Çankırı'daki köy adları üzerine coğrafi açıdan bir inceleme. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 7, 53-80.

İçişleri Bakanlığı Mülkü İdare Bölümleri Envanteri, (2020). 10 Ağustos 2020 tarihinde *https://www.eicisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx,* adresinden edinilmiştir.

Karaboran, H. H. (1982). Folklor açısından Yukarı Çukurova, Hatay-Maraş çöküntü hendeğinde mevkii adları. *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi'nde* sunulmuştur. Ankara, Türkiye.

Karaboran, H. H. (1984). Türkiye'de mevki adları üzerine bir araştırma. *Türk Yer Adları Sempozyumu'nda* sunulmuştur. Ankara, Türkiye.

Karadeniz, V. (2018). Erzincan ilindeki idari yerleşmelerin toponimik açıdan sınıflandırılması. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 181-197.

Kaya, F. (2013). Ağrı Merkez ilçede köy yerleşmelerinin coğrafi şartlarla ilişkisi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(8), 297-328.

Kaymaz, Ç. K. & Albayrak, L. (2017). Mevsimlik gezici tarıma bir örnek: Bostancı köyü (Yusufeli-Artvin). *Turkish Studies*, 12(3), 355-384.

Kayserili, A. (2015). Erzurum Şehri'nde yer adları üzerine bir deneme. S. Zaman & O. Coşkun (Ed.), *Coğrafyaya adanmış bir ömür: Prof. Dr. Hayati Doğanay* içinde (s. 653-667). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Kayserili, A. (2016). Bir toponimi araştırması: Ağrı'da yer adları. *Turansam*, 8, 21-29.

Kırzıoğlu, M. F. (1953). *Kars Tarihi*. İstanbul: Işıl Matbaası.

Koca, N. & Yazıcı, H. (2011). Afyonkarahisar ilindeki idari yerleşmelerin toponimik sınıflandırılması. *Türk Coğrafya Dergisi*, 56, 1-10.

Koday, S. (2000). *Murgul Çayı Havzasının Coğrafyası*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Koday, S., Kaya, G. & Akbaş, F. (2016). Salihli ilçesinde köy adlarında coğrafyanın etkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(2), 559-582.

Koday, Z. (1995). *Hopa ilçesinin coğrafyası*. (Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum). *https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/* adresinden edinilmiştir.

Koday, Z. (2003). *Arhavi Çayı Havzasının Coğrafyası*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Mollazade. H. & Elmastaş, N. (2019). Kahta ilçesindeki yerleşme adlarının coğrafi açıdan incelenmesi. *Journal of Institute of Economic Development and Social Researches,* 5(16), 67-80.

MTA (Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü), (2010). 18 Ağustos 2020 *tarihinde https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden_potansiyel_2010/Artvin_Madenler.pdf*, adresinden edinilmiştir.

Orhan, F. (2015). *Şavşat'ın Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası.* Ankara: Şavşat Belediyesi Yayınları, Eflal Ajans Matbaacılık.

Orhan, F. (2019). *Kültürel Coğrafya Özellikleri ve Turistik Potansiyeli Açısından Geleneksel Artvin Evleri.* Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Özdede, D. (2009) *Her Yönüyle Şavşat.* Samsun: Cem Ofset Matbaacılık.

Özdemir, H. (2001). *Artvin Tarihi.* Ankara: Ajans Ege Matbaacılık.

Özder, M. A. (1971). *Artvin ve Çevresi 1828-1921 Savaşları*. Ankara: Artvin Turizm ve Tanıtma Derneği Ankara Merkezi Yayınları, Ay Matbaası.

Özgül, O. (2015). Çoruh ve Kür vadisinde Kimmer-İskit yer adları. *BELGÜ*, 2, 159-179.

Rızvanoğlu, M. T. (2003). *Ardanuç ilçesinin beşeri ve ekonomik coğrafyası*. (Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum). *https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/* adresinden edinilmiştir.

Sakaoğlu, S. (1984). İnsan adlarından kaynaklanan yer adları. *Türk Yer Adları Sempozyumu'nda* sunulmuştur. Ankara, Türkiye.

Sarı, C. (2007). Doğal ve kültürel coğrafya özellikleri açısından Beyşehir İlçesi'nde yerleşme adlarının sınıflandırılması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 487-501.

Subaşı, Ö. (2013). Arap akınlarına kadar Artvin ve çevresi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 49, 323-342.

Şahin, C. (2004). Türkiye'de tuza atfedilen yer adları. *Türk Kültüründe Ayrıntılar: Tuz Sempozyumu'nda* sunulmuştur. İstanbul, Türkiye.

Tan, N. (1984). Türkiye'de yer adları verilirken veya değiştirilirken neler esas alınmalıdır. *Türk Yer Adları Sempozyumu'nda* sunulmuştur. Ankara, Türkiye.

Tanoğlu, A. (1966). *Nüfus ve Yerleşme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Tarhan, (2017). 06 Ağustos 2020 tarihinde *https://www.nevzattarhan.com/isimler-kisilik-gelisiminde-onemli.html*, adresinden edinilmiştir.

TDK (Türk Dil Kurumu), (2020). 22 Ağustos 2020 tarihinde *https://sozluk.gov.tr/,* adresinden edinilmiştir.

Tıraş, M. (1994). *Bölgesel coğrafya açısından bir araştırma: Yusufeli ve yakın çevresinin coğrafi etüdü*. (Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum). *https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/* adresinden edinilmiştir.

Topal, E.& İbret, B. Ü. (2020). Yer adları açısından bir inceleme: Tosya'da (Kastamonu) yer adları. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 26(1), 41-54.

Torun, F. (1998). *Her Yönüyle Artvin ve Örnek Bir Köy İncelemesi.* Kocaeli: Doruk Basım Yayın Reklamcılık.

Tuncel, H. (2000). Türkiye'de ismi değiştirilen köyler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 23-34.

Yediyıldız, B. (1984). Türkiye'de yer adı verme usulleri. *Türk Yer Adları Sempozyumu'nda* sunulmuştur. Ankara, Türkiye.

Yılmaz, C. & Kaya, M. (2018). Bir mikrotoponimi denemesi; Sinop-Ayancık'ta Zingal Orman İşletmesi'nin yer adlarına etkisi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 23(39), 149-164.

Yinanç, R. (1984). XVI. yüzyılda Doğu Anadolu şehirlerinin mahalle adları. *Türk Yer Adları Sempozyumu'nda* sunulmuştur. Ankara, Türkiye.

Yurt Ansiklopedisi (II). (1982). Artvin maddesi. İstanbul: Anadolu Yayın Anonim Şirketi.